

ئىستاتىكا تەكلىكىن مۇدارىن دىوانا (دېمەن) يا قۇچاندا

عبدالرحمن عبدالغفور حسن شىگالى، پىشكا زمانى كوردى، كۆلپا زمان، زانكويە نەوروز، دھوك، ھەرنيا كوردستانى - عىراق
بىرار كىل عمر، پىشكا زمانى كوردى، كۆلپا زمان، زانكويە نەوروز، دھوك، ھەرنيا كوردستانى - عىراق

كورتىيا فەكولىنى

ھۇزانا نوخۇزا كوردى، ھەك يىدقىيەكا ژۇ ھەبوونا خۇ، چەندىن دياردەين نوى د ئافكارنا يىكەتتا خۇ دا، ب خۇفە گرتىنە. ئەف فەكولىن ل ژىر نافي "ئىستاتىكا تەكلىكىن مۇدارىن دىوانا (دېمەن) يا قۇچاندا"، ھەولانەكە ژۇ دياركن و ئاشكارنا دياردا مۇدارىن دناف ھۇزانا نوخۇزا دا، ژلاين چىناق و چاوانىقە، بەرجەستەكرنا ئەوان بىنەماين ئەف دياردەيه بخۇفە دكرىت، ھەك ئىك ژ دياردەين ھەر گرتىگ و ديار دناف ھۇزانا سەردەمدا ھاتىنە بەرجەستەكرن. دىئەف فەكولىن دا، مۇدارى ھەك تىكەھ و پىنناسە ھاتىنە دياركن. زىدەبارى كرتىكا ئەف دياردى د كوتارا ھۇزانا نوخۇزا، ئەو رەھەندىن بەرفرە يىن دىنە سەدەمى بەرھەمىنانا تىكستەكىن فرەواتا و فەكرى. زىدەبارى ئاشكارنا بىنەماين سەردەمى يىن ئەف دياردى دناف ھۇزانا دا چاوانىيا گەھاندەكە ئەپستۆلۆزى و ئىستاتىكى بۇ كورياتيا ناخى ھەرگى. پىشتەستىن ب رىياز شىوازگەرى ژۇ شىرەفەكرن و ئەنەلەركە زمانى ھۇزانا و تەكلىكىن مۇدارىن. سەرتەنچام، ئەف دياردەيه، دىبەتە سەدەمى بەرھەمىنانا تىكستەكىن فەكرى، ھەرگى سەرتى بەزدارى پىرۆسلىسا داهىنانى دكەت و د كورياتيا تىكستىدا نۆم دىت. رەھەندىن ھەزرى بەرفرەھەندىن. ئەف فەكولىن ل سەرتى دوو تەوەرەن ھاتىنە دابەشكرن. تەوەرەن تىكەمىن تايەتە ب ئىستاتىكا مۇدارىن ھەك تىكەھ و كرتىكى. تەوەرەن دووھەمىن، پىركىزەكرنا تەكلىكىن ھەك زمانى چىر، وئەفەك لىكەدى، ھىيا و ئەفسانە. ل سەرتى چەندىن تىكستىن ھۇزانا نوخۇزا، دىوانا (دېمەن) يا قۇچاندا. زىدەبارى ئەنچام و لىستى ژىدەكرن.

پەيلىن سەردەكى: ئىستاتىكا، مۇدارى، ھۇزانا نوخۇزا، دىوانا دېمەن، مۇھسەن قۇچان.

پىشەكى

ھۇزانا نوخۇزا كوردى، ژۇ پاراستنا ئىستاتىكا و چاواناسىيا خۇ، پەنا بىرىيە بەر چەندىن تەكلىكىن سەردەم، ژ ئەوان مۇدارى. ئەف تەكلىكە، چەندىن ئەركان جىنەجىدكەت و دىبەتە پالەدرى پەيدا بوونا چىزەخشىنى. ژ ئەوان ئەركان، بەرھەمىنانا تىكستەكىن فەكرى، پى فرەپەھەند و خۇدان كۆدىن كرتى و فەشارقى. ئاسۆيىن تىپەزىن و ئەپستۆلۆزىيا ھۇزانا كۆيرىر لىدكەت و ھۇزانا ناھىلىت بىتى ھەك ژانرەكى چىزەخشىنى، بەلكو كوتارەك ئەپستۆلۆزى ژى ل گەل خۇ بەرھەمىنىت. زىدەبارى ھەرگى، دىبەتە جەمەسەرى سىن پى داهىنانى، پىشى شىسكار و تىكستى. نامىنىت ھەرگەكى تەمبەل، بەلكو پى ئەكىش و ناچار ل لىگەريان و زاننىن و فەكرنا ئەوان كۆدىن كرتى و خولقاندنا واتاين نوى بۇ تىكستى.

تەكلىكىن ھەلەلەردنا فەكولىنى:

گرتىكا مەزىراندنا دياردا مۇدارىن دناف تىكستى نوخۇزا. گرتىكا ئەوان تەكلىكىن دىبە سەدەمى پەيدا بوونا ئىستاتىكا ھۇزانا. زىدەبارى بەرجەستەكرنا ئەو پەيوەندىيا مۆك يا دناقبەرا ھەر سى جەمەسەرىن داهىنانىدا ھەي. ھەك شىسكار، تىكست و ھەرگى. ئاشكارنا رادى بەزدارىيا ھەرگى، د دووبارە خولقاندن و ئافكارنا تىكستىدا و دانا واتاين نوى، سەرتى ژ دىكوبونا تىكستەكىن دى.

پىرسىار و گرتىكا فەكولىنى:

فەكولىنى دكوكا خۇدا چەندىن پىرسىار و گرتىكا ھەلەلەرتىنە، مېنا:

— ئايا دياردەيا مۇدارىن، بۇيە ئەگەرى پەيدا بوونا ئىستاتىكا دى ھۇزانا نوخۇزا دا؟

— كرتىكىن تەكلىكىن مۇدارىن پەيدا دكەن، چە؟

— كارتىگەرى و باندۇرا ئەف دياردەين، ل سەرتى بەرھەمىنانا تىكستەكىن فەكرى و فرەپەھەند، چىيە؟

سەرتى فەكولىنى:

ئەف فەكولىنە، تەكلىكىن مۇدارىن دىوانا (دېمەن) يا ھۇزانا مۇھسەن قۇچاندا، بىتى ھەرگىتە. ژ (26) تىكستان پىكەھىت و ل سالا 2023ى ھاتىنە بەلەفكرن.

رىياز فەكولىنى:

ئەف فەكولىنى، پىشتەستىن ل سەرتى رىياز شىوازگەرى — شىرەفەكارى كرىيە. ژۇ بەرجەستەكرنا تەكلىكىن ئىستاتىكا مۇدارىن، دناف ھۇزانا نوخۇزا كرىيە. چۆكە سىرۇشتى ئەف فەكولىنى يىدقى ب ئەف چەندى ھەيە.

ئارمانجا فەكولىنى:

چەند ئارمانجەك ژ شىساندنا ئەف فەكولىنى ھەبوونە:

- بەرجەستەكرنا چاوانتيا مەزئاندا ئەفنى دياردى دناف ھۇزانا نوڭخواز كوردىدا.
- دياركنا ئەگەر و سەدەمىن، ھەبوونا مۇدارىن د ھۇزانا نوڭخوازدا.
- شروڤەكرنا بىناق ھونەرى ئىن ئەفنى دياردى، وەك ئالاقەك ژۇ پەيدابوونا ئىستاتىكا.
- ئاشكرنا ئەمى پەيوەندىيا ئەكىتىف، يا دناڤەرا تىكىستى نوڭخواز و ۋەرگى ئەكىشىدا ھەى.

گرفت و ئارڭىشەيا فەكولتى:

ھەر چەندە دياردا مۇدارىن، سىپايەكى ھەرە ديارى تىكىستى نوڭخواز. چۈنكە دىيەتە ئالاقەكى داھىيانەكا نوى و مۇدىرن. تىكىستەكى فرەواتا و فەكرى بەرھەمدەيىت. ئىن ھەندەك جارن ژى دكەڭتە شەرنەخەكىدا، ئايا ئەف دياردەيە پىكەتەيەكى ئىستاتىكى و ھۇشيارىيە و خەمەتا داھىيانەكا نوى دكەت. دىدەكى ئەپسۇلۇژى و گوتارەكا ھۇزانى يا زەنگىن پەيدا دكەت؟ ئان ژى كىياسى و نەزانىنا ھۇزاناڭىيە و تىكىستەكى گرتى ئىن ئارمانج بەرھەمدەيىت و دىيەتە ئەگەرىن ۋەڤىن و دووېرەڭتە ۋەرگى ژ تىكىستى نوڭخواز، ب نىشتەكى كرىت و نەخۇش دزانىت.

ناڤەرۇكا فەكولتى:

ئەف فەكولتى ل سەر دوو تەۋەران ھاتىيە دابەشكرن. تەۋەرى ئىكى، تايەتە ب دياردەيە مۇدارىن دناف ھۇزانا نوڭخوازدا، ژلاڭى چەمك و پىناسە. ھەروەھا بەرجەستەكرنا گرتىيا پەيدابوونا ئەفنى دياردەن. تەۋەرى دوۋى، تايەتە ب مەزئاندا ئەفان تەكىكان دناف دىوانا (دىمەن) دا، ئاشكرنا ئەۋان، كا چاۋان دىنە ئەگەرىن پەيدابوونا ئىستاتىكا ھۇزانى و چىزەخشىن ژۇ ۋەرگى. زىدەبارى ئەنجام و لىستا ژىدەران.

تەۋەرى ئىكى: مۇدارى و گرتىيا ئەۋى:

شروڤەكرن و فەكولتى ل سەر تىكىستىن ھۇزانا نوڭخواز، كارەكى ب ساناهى ئىنە. ئىكە ژ پىسپىن ئالۇز دناف رەخنا ئەدەيدا. چۈنكە بزاڭا نوڭخوازىيەق دناف ئەدەيدا خۇ ب خۇ، يا ئىن چارچۇڭە و سنوۋرە. لىئەنەكا ھەزرى يا مىشتى پىرس، تىگەھ و رەھەندە. تىكىستى ھۇزانا نوڭخواز ژى، خۇدان كۆمەكا تايەتەندى و سىپاين كۆر و مۇۋەنە. خۋاندنن جوداجودا ل گەل خۇ ھەلدىگرن. شەپۇل و رىيازىن ئەدەبى، ھەزرى و فەلسەفى يىن جىاۋاز دكوكا خۇ دا كۆمەكەن. پىرۇسىسەكا داھىيانى يا ھەمەرەنگ بەرھەمدەيىت. زاراڭىن ۋەك تىكىستى فەكرى و جوداھىيا ئەۋى ژ تىكىستى گرتى. رۇل و پىنگەھى ۋەرگى. زەمانى چىر و فەشارقى ب كۇدان. ۋىنن لىكداي و ئاۋىتە. بكارھىنانا ھىيا و سىمولان. مفا ۋەرگىن ژ ئەدەبى گەلەرى و فۇلكلۇرى. دىخۇلقىنىت. ئەفجا خۋاندن، شروڤەكرن و فەكولتى ل سەر تىكىستى ھۇزانا نوڭخواز، كۆمەكا پىسپان و گومانان دروست دكەن. ناپىت ب رەھاي سەرەدەرى ل گەل تىكىستى ھېتە كرن، بەلكو بەردەوام د بازەننى گومان و نەمانا رەھايەتتىدا د زڤرىت، دەم بۇ دەم، جار بۇ جار، خۋاندنن دى و نۆپىر پەيدا دكەن. چۈنكە تىكىستى ھۇزانا نوڭخواز، ژىل كۆ ھۇزانە ۋەك ژانرەكى ئەدەبى و ئافراندىنەكا ھونەرىيە. ھۇمارەكا بۋارىن دى يىن ئەپسۇلۇژى، رەۋشەنپىرى، ھەزرى و فەلسەفى ب خۇڤە دگىرت. "كەچىنە ئاۋ شىعەر ئىتر زەمەنى كېي تەۋاۋ دەڭى و ژاۋە ژاۋە دەست پىدەكات، ئەۋى خەرىكى شىعەر يىت دەڭى دەست بەردارى ژاينىكى ئاسودە و روھىكى ھەساۋە يىت، ئاسودەنى وروھىكى ھەساۋە لەناۋ مالى شىعەر دا جىگەي ناپىتەۋە" (دەشتى، 2009، 3). ب تايەتە ژ بۇ ھۇزانا نوڭخواز. چۈنكە دڭىت تىكىستەك يىت، ئىستاتىكا و چىزى ب بەخشىت، ب پىتەكا موزىكىدار و سۆزەكا شارپايى. لەۋرا پەنايى دىتە بەر مۇدارىن. ب گۆتەكا دى، دىشيانەيە رۇھن بگەن، د جىپانا داھىيان و ئىساندىنا ھۇزانىدا ب گىشتى، دوو جۇرە ئاراستە ھەنە. ئاراستى ئىكى، داخۋاز دكەت ھۇزان خۇدان تىكىستەكى ئاشكرنا روھن يىت. ناڤەرۇك، پەيام، دىد و واتاين ئەۋى د زەلال بن. ئىن كۇد و ئامازە بن. نىزىكى ئاستى تىگەھشتىنا ۋەرگى يىت و تىكىست و ھۇزان خۇ نزم بگەنە ئاستى ۋەرگى، ھەلەتە ئەفە ژى تىكىستەكى سادە، ھەژار و بۋارىن تىھزىپنى تىدا كىم دىن. ئە يا مۇدارە و ۋەرگى ب ساناهى دىشەت ھەمى رەھەندىن ئەۋى ۋەرگىت، ئىن كارلىكەركە لڤۇك. ئاراستى دوۋىن ژى، داخۋاز دكەت، ھۇزان يا مۇدارىت، ناڤەرۇك و پەيامىن ئەۋى دڭىشارقى بن. خۇدان كۇد و كىلى بن و ب ساناهى ئەھىنە فەكرن و خۋاندن. ۋەرگى خۇ بگەھىنەتە ئاستى تىكىستى، نەك بەرۋاڭى. ھەلۇلن مەزىن بەدەت، ۋەستىپاين بىنىت تا بكارىت دناف كۆرپاتىيا تىكىستىدا مەلەفانپان بگەت و خۋاندنن نوى بەدق و ئەۋى ژى دوۋبارە بىتە ئىسكار و جەمسەرەكى گرتىيا داھىيانى.

1. مۇدارى: (Ambiguity)

مۇدارى، ئىكە ژ ئەدگار و سىپاين ھەرە ديار يىن تىكىستى ھۇزانا نوڭخواز. پىرۇسىسەكە ھۇزاشان بكاردەيىت و پەنايى دىتە بەر، تا رىزەۋا زەمانى سادە و لاسايكەر تىكىدەت و بىشكىنىت. ۋەرگەكى ئەكىتىف و بەرھەمدار ب خۇلقىنىت.

1.1. مۇدارى ژلاڭى زەمانىڭ: د زەمانى كوردىدا ب چەندىن پەيڭىن ۋەك "مېن، نادىارى، شارۋەي، پۇشراۋى، تەم و مۇ" (نېزەمەدىن، 2007، 1241). ھەروەھا فەشارتن، ب كاردەيىت. ب واتا يا نەدىارى و نەپوھنى و فەشارقى. ئى د رەخنا ئەدەبى كوردىدا، ب (مۇدارى) دھىتە نىاسىن.

1.2. مۇدارى ژلاڭى زاراڭىڭ: ۋەك زاراڭ و تىگەھ، ب چەندىن شىۋازىن جوداجودا ھاتىە پىناسەكرن. (مۇدارى، ب سىروشت و ھەبوونا ھۇزانىڭە يا گرتىيە. تا ئەۋى رادەى ھۇزان دھىتە پىناسەكرن، كۆ دياردەيەكا مۇدارىيە) (أبو سيف، 2005، 204). واتە، گرتىگە ھۇزان دكوك و ھەبوونا خۇ دا، يا مۇدار و فەشارقى يىت و پەيامىن خۇ سەرڤە سەرڤە ب دەست نەدەت. ھۇزاشان مۇحسن قۇچان دىيىت "لەۋرا مۇۋف ماپە ۋدى مىنىت ھەز ژ نىشتى ب ساناهى و سەرڤە سەرڤە نەكەت و ئەم دىشەن يىزىن (غەرىزا) لىگەريانى و دىتتى دى بەردەوام ھەزىن مۇۋفى ئارنىت" (قۇچان،

1997، 7). (مژدارى، بىلىق ھونەرىنى ھۇزانيە. ب رەنگەكى شۆرەشەك بوو ھەم دژى راوھىستان و سەمتا لاسايكەرا جارن) (السيد، 1996، 121). ھۇزانا نوخۇز نەشیا ئىدى ھەر ل سەر سەمت و شىۋازى كلاسىكىي ىن جارن بىنىت. چونكە ھەم و خوليايىن ئەمى تېر نە دكرن، بەرەست و ئالنگارى ل بەرامبەر ئافراندىن نوى و سەردەم ددانان. لەورا شۆرەشەك ك دژى قالب و ياساين كەفن، سەر ژنوى ئافاكرەكا دى خولقاند كۆل كۆر پىدقايىن سەردەمى ب كوئىت. ئەدوئىس، ۋەك ئىك ژ رابەرىن ھەرە ديارىن مۇدىرىنمى دناف جىيان و ئەدەبىياتا عەربىدا، دىئىت (ئارمانجا پەخشانى كەھاندانا ھەركە ديار و چارچۇقەكرىيە، لەورا پەنايىن دىبەتە بەر رۆھنى و ئاشكرائى. لى ھۇزاني، ئارمانجا قەگۇھارتنا ھەست و ئەزموونەكا گىيانى و رۇھىيە. لەورا ب سەرسۇشتى خۇ شىۋازەكى مژدارىن ھەيە) (أدوئىس، 1959، 85). ل كۆرەي ئەف دىتتى، چونكە ئارمانج و پەيامىن ھۇزاني، ژ ئارمانجىن پەخشانى زۆرتر و مەزىنترن. تا بىشەت ئەقان ئارمانجان ب شىۋازەكى ئىستاتىكى و چىزەخش ب دەستەبىنىت، دقېت ھۇزاني شىۋازەكى مژدارى، كۆدى و قەشارق ھەيەت. بكارھىنان و ھەبوونا مژدارىن دناف تىكستى نوخۇزدا (بىيات و ئافاھىن پىشكەقتى ىن ھۇزاني ژدايك بوون و ئافابوون. ھۇزاشان ژ پەيامىن راستەوخۇ و ئاشكرا ب شىۋازى راپۇرتى دووكرەقتى. پەشەستەن ل سەر ئامازە، كۆد، ۋىنەيىن لىكداي و ھىيان كرن. مفا ژ بكارھىنانا داستان، سومبولىن ئەفسانەي و ئەدەبىي گەلەرى دىت) (فاضل، 1966، 138). ھەر دەربارەي ئەف مژارى دفايز ئەلبايە دىئىت (زارافى مژدارى، ھەلگىرى بەھايىن ھونەرى و ھەزرىيە. دىشاندا نىنە ب راستەوخۇ و ساناهى دەرىپىن ژى بىتە كرن) (البايە، 2003، 233). ئەفجا مژدارى سەردەمى ھەبوونا بەھايىن خۇ ىن ھونەرى و ھەزرى، ئىستاتىكى ژى ددەتە تىكستى نوخۇز و ل كۆپىتكىن بىلدەھىلىت. "چونكى مژدارىا ھۇزاني، مەردەم پى ھەپشك كرن خويىنەريە، ئانكو تو بىياي دىنلى بۇ ھەركى كۆ دىبەتە داھىنەرى دووى، ھەروەسا ب مژدارى كرن ھۇزاني، زمان ژ بىاقا وى يا قەرەنگى دەردكەقت و دىبەشتى و ب وانا دىتە باركن" (زىاب، 2005، 105). مژدارى، واناين فرەپەھەند و رىزەيى ددەتە تىكستى (مژدارى، ئەمەل ددەم كۆمەك ھەلۋىست و رەنگەدانىن جوداجودا و جىواوز ىن ۋەرگىر ھەيەت، بۇ ئىك تىكستى) (أمبسون، 2000، 22). ب گوتەكا دى، فرەواتاي و زۆرىيا تىكەھشتىن و شۆرەكەرن بۇ ئىك تىكستى، واتە خواندىن ھەمەجۇر بۇ تىكستەكى دياركى. كەمال ئەمەل دىب ژى، ل بەرامبەر مژدارىن د ئەدەبىدا، زارافى زمانى ئەنامادە (لغة الغائب) بكارھىنىت و دىئىت (زمانى ئەنامادە، زمانى ھۇزانيە يان جىيانىنا ئەمەل. ل شويىنا باقى ب ئاشكرائى قەگۇھىزىت، پەنايىن دىبەتە بەر لىتەكا دى) (أبو الدىب، 1989، 77). واتە، مژدارى دىبەتە سەدەمى بكارھىنانا زمانەكى تايەت ژۇ كەھاندانا دىد و پەيامان. زمانەكى قەشارتەيە. باقى ب سىا و ئاسۆيىن جودا دنازرىنىت. ناھىلىت ب سادەي، ساناهى و رۆھنى بىتە ئازاراندن و مەبەستا خۇ بگەھىنىت. سەرتەنجام، ديارىت ھۇزانا نوخۇز ژ پىنخەمەت زىندىمان و نەمرىيا خۇ، پەنايىن دىبەتە بەر مژدارى ۋەك ديارەدەكا نوى، ساخەم و ئافراندى، تا بىشەت خواندىن ھەمەجۇر ژۇ تىكستى پەيدا بكت. واناين جىواوز ژۇ ئىك تىكستى بەرھەمىنىت و ۋەرگىر دناف پىلن تىكەھشتىن و بدەستەبىنانا مەبەستان ب خەندىقىت. پىندى ب تىھزىن و لىكەپرايى بىت و ۋەرگەكى ئەكىت و خۇدان پىنگەھ و بوھا ب خولقىنىت. لى ئەفە ژى، نايت بىتە سەدەمى لىرەپەزەكرنا ۋەرگىر، دروستكرنا دىوارەكى كۆكرىتى دنافەرا تىكستى و ۋەرگىر. چونكە ئەگەر ئەفە ھاتە ئەنجامدان، ل ئەمى دەمى پىرۆسىنەكا دى پەيدادىت، دىئىت (بەرەزەن) يان ژى (لىلى) ب كوردى، (الپام) ب عەربى، (Obscurity) ب ئىگىلىزى. كۆ ئەفە يا دوویرە ژ ئىستاتىكا مژدارىا ھونەرى يا ساخەم دناف تىكستى ھۇزانا نوخۇزدا، باقى مە ىن ئەف قەگۇلىنى نىنە. "تەمومۇز لە شىعردا جىواوزە لە گەل لىلى، كە بەشەك لە پەخەنە لىكۆلىنە ۋەك كوردى ئەم دوو ھونەر، لە پەكتر جىيانا كەنەمە و دىخەنە پال پەكتر، لە كاتىكدا ئەمانە دوو ئاستى زۆر لىك جىيان" (گەلەلەي، 2010، 68). ئەدوئىس دوو شىۋازىن مژدارىن دەستىشان دىكەت: "دوو رەنگىن مژدارىن ھەنە: ۱- مژدارىا دەستكر. ۲- مژدارى دىت ژ رەوشىپىرەكا بەررەھ و ژ خانىن و قەخاندانا شاعىرى يان ئىسەرى ژ گەلەك كاتىن فەلسەفى و ھەزرى يا مرقۇفەتتى" (طاهر، 2001، 36). واتە، شىسكارى ئەدەبى يان ژى ھۇزاشان، ھەندەك جارن ژ سەدەمى ئەزەين و كىم ئەمومونا خۇ، ديارەدەكى دناف تىكستىن خۇ دا پەيدا دىكەت، دىبەتە ئەگەرى بەرەزەن و لىلىن ل دەف ۋەرگىر. نزانىت تىكستى چ دقېت و ل چ دگەپىت. بوھايىن ئىستاتىكى دناف تىكستىدا ناھىلىت و ۋەك جەستەپەكى ىن گىيان و مرى دىتلىت. دىوارەكى ستویر ىن نەتەگەھشتىن دنافەر ھەر سى جەمسەران شىسكار، تىكست، ۋەرگىر دروست دىت. "ھەر ژجوداكارىن ئەدەبى نوو چەقەنگ، مژدارى و نۆمبۇون د نووئەتتى دا. گەلەك جارن ۋەرگىر ژ ئارمانجا ئەدەبى دىمىنە ھەرى و نزانىت وى چ دقېت بگەھىنىت، گەلەك جارن ژ ئەگەرى مژدارىا ئالوز و نەشارەزىيا ئەدەبى، زمان دىتە تىكشىلان و ۋەرگىر تىدا مەندەھۇش دىمىت" (بەرۋارى، 2010، 6). ئەف ديارەدە ب مژدارى ناھىتە ناسىن. بەلكو جوداھىيەك مەزىن دنافەر ھەر دووئاندا ھەيە.

1.3. كرنىكا مژدارى: مژدارى، ۋەك ديارەدەكا بەرەلەف دناف تىكستى نوخۇزدا، بەھا و كرنىكا خۇ ھەيە، ژ ئەوان:

1.3.1. رەتكەرنالەين كلاسىكىي و لاسايكە. ھۇزانا نوخۇز پىدقايىنەكا مەزىن ب شكاندا ياساين كەفن ىن ھۇزاني ھەبوو. تا بىشەت ئافراندىن و ئىستاتىكا تىكستى ب دەستەبىنىت و مەوداين تىكەھشتىن تىكستى بەررەھتر بكت و وانا و خواندىن ھەمەجۇر ژۇ تىكستى پەيدا بكت. لەورا ئىك ژ ئەوان تەكىكىن ئەف پىدقايىنە تى كرى مژدارى بوو. (ھۇزانا ھەفدرا رۆھنى و زەلەلىيە. ئەم زەلەلىيا تىكستى ھۇزاني ب سەرقەيەكا ىن كۆكرائى دىتلىت) (أدوئىس، 1979، 142). ئەفجا ژۇ ئەف مەبەستى كرنىكا مژدارىن بەرجەستە دىت، ۋەك ياخىيوونەك دژى ياسا و رەوانىزىيا كەفن و لاسايكە.

1.3.2. مژدارى رادى تىكەھشتىن، لىزانىن، ئەزموون و سەپۇرا خۇدى يا ھۇزاشانى دناف تىكستىدا ديار دىكەت. (مژدارى، ھەلەدەكا ژۇ تىكەھشتىن ناخ و دەروونى مرقۇفى سەردەم. يا كرنەك ژۇ ھۇزەنەكا ب بەھا) (القعود، 2002، 11). واتە، ژيانا سەردەم يا ئالوز و تىزى كرتە، ژ ھەفركىن خۇدى و ھەروەھال گەل دەروو بەرى ژى. لەورا ئەم زمانى سادە و ساكر، پەيامىن رۆھن و ئاشكرا، نەشەن بىرسىيەتيا ھۇزانا نوخۇز تىر بكن. بەلكو ب رىكا تەكىكىن جودا ىن مژدارىن، شىايە ئەقان بۇشايان تىزى بكت.

1.3.3. چونكە پەخشان يا جودا و جىواوزە ژ ھۇزاني. پەخشان پىندى ب گەھاندانا مەبەست و ئارمانجىن خۇ ىن قەشارىن و ئىكسەر بگەھىنىت، لەورا پىندى ب مژدارىن ناكەت. (نەگەر ھۇزانا بوو خۇدان ھەزىن تىكەھشتى و واناين زەلال، ئىدى شەرىپەتتى ژ دەست ددەت و بەھايىن ئىستاتىكى نامىن و دىبەتە پەخشان، نەك ھۇزانا) (حاوى، 1983، 118). لى ھۇزانا نوخۇز، چونكە فرەپەھەند و واناىيە و ھەر جارەكى خواندەكا دى و نوى ب دەستە ددەت، تىكستەكى قەكرىيە و پىندى ب لادانان ھەيە. لەورا كرنىكا مژدارىن ژۇ بەھايىن ئىستاتىكى ىن ھۇزانا نوخۇز ديار دىت.

1.3.4. ھۆزانا نوخۇز، ژ ئەنجامى ئاشنايىون و ئاگەھداريىون ل سەر ئەزمومۇنن ئەدەبى و رەخنەبىن رۇتۇئاڧى، كاريگەريىون ب فەلسەفە و شەپۇل و رىيازىن دى، ب تايەت سومبۇلزيى، ئىدى تىكىست ئەما پەيامەك زەلال و ئاشكرا. بەلكو رەھەندەكى ھەزرى ئى كۆر و تەيەزىنەك فەكرى، لەورا مۇدارىن شىپا ئەففى ئارمانجى ب دەستەبىنىت. ب تايەت دىكارھىنانا ھىيا و سومبۇلاندا. وەك ئالافەكى بىركىنى و ھەر وەرگەك ب شىئو و جۆرەكى د واتا و مەبەستا ئەفان ھىيايان بگەھىت. "رەمىيەت كاريگەرە بە تەمومۇر لە دەرىپىندا، ئەم تەمومۇرەش دەروون پىئوۋى دەنالىنى و لىيى تىنگات، بەلام لىلىيەكى داخراو يان شىتىكى كۆترانە نىيە، بەلكو ھالەتتىكى سىروشتىيە لە سەرەتاي بەدەپىنانىدا پەيۋەستە بە دەروونەۋە پىش ئەۋەى چىتتە ناۋ بىنىنى جىيانى دەروە. ھەروەھا بەنىسەت رەمىيەۋە پىئوۋىستە ئەزمومۇنى شىعەرى تەمومۇزاۋى بىت تاۋەك شىتىكى داھىنەرەنە بىت" (مستەفا، 2009، 169).

1.3.5. تىكىستى نوخۇز، بەردەوام ھەزا نوپىركى ھەيە. نا خوازىت ل چ وىستەگەھىن دياركرى راۋەستىت و گۆمەك پەنگىاي بىت. ئەف نوپىركا بەردەوام ۋى پىندى ب تەكىكىن جوداجودا و ھەمەپەنگ ھەيە. ب مەزىراندانا مۇدارىن دناڧ ھۆزانا نوخۇز دا، ئەف تەكىكە ب ساناهى ژ داىك دىن. سەرئەنجام دوو ئارمانجىن سەرەكى يىن تىكىستى نوخۇز دەھنە دى، يا ئىكى نوپىركەك بەردەوام. يا دوۋى بەزدارىكرا وەرگى د پىرۇسىسا داھىنەنەيدا و خولقاندانا وەرگى ئەكىف، ئى ھەزا لىگەرپانى ھەبىت و بەزدارى ئافراندا تىكىستەكى دى بىت. (مۇدارى، وەرگى ب تىكىستىگە گرەيدەت، ب رىكا پەيئىن فەشارقى، وىنە و موزىكى، جۆرەكى دانوستاندن و ئازاراندانا ئەقل و ھەستىن ئەۋى ل گەل تىكىستى پەيدا دكەت. سەرئەنجام تىكىست ب داھىنانا و واتاين فرەپەھەند و خواندىن ھەمە جۆر زەنگىن دىيەت و وەرگى ژ خواندىن و لىگەرپانى نا راۋەستىت تا ئاگرى ھەستىن خۇ فەنەمىرىنىت، ئەفە ۋى پەيۋەندىيەك موك دناڧەرا ئەۋى و تىكىستىدا پەيدا دكەت) (درايسە، 2010، 125).

ھەروەھا دىشياندايە، مفا ژ ئەفان خالىن ل خوارى ۋى وەرگىن، دەربارەى گىنگىيا دياردە و پىرۇسىسا مۇدارىن دناڧ ھۆزانا نوخۇز دا:

1. مۇدارىيا ھەزرى: ھەزا ھۆزاشانى بۇ ئاشكراھەركا دىتتەھزىن خۇ، پەنا برن بۇ سەربۇرىن خۇ يىن دەرڧە، ب رىكا لادانين زامانى و ھەست و ھەزىن ئەۋى، ب ئەف چەندى داھىنانا دەستىپەندەكەت.
2. دوپەكەفتا ھۆزانی ژ ئاساي بوئى: پىشتى تىكەلەبونا رەۋشەنپەرەتا دروست بوئى كۆ دەرگەھەكى بەرڧەرە ل ھەمەرا ھۆزاشانا ھاتىيە فەكرن كۆ تىدا ئاگەھدارى رەۋت و رىيازىن نوپىن بىيانى بىن. نوپىركن ژلاين روخسار و ناڧەروكىشە بكن.
3. ھەزا نوپىركى: ھۆزاشان بەرڧە مۇدارىن دىيەت، ژۇ شكاندا رىزەۋىن كەڧن، ژ لاساىكىنى و رۇنكىنى خۇ دوپىنىختى. بەلكو پىر گىنگى ب وىنەيىن ئاشوۋى و ھىيايى ددەتن.
4. پىشت بىست ب پىكگۆھۇرىنا ھەستەۋەران: ئەف پىكگۆھۇرىنە ھەمى مۇدارىن بۇ دەڧى نوخۇز دروست دكەن.
5. چىركنا دەلاھەتان: كۆ زىدەتر ب رىكا پىژە و پىستەيان دروست دىيەت.
6. خالەبەندى و ھىيانا ڧالايان و دوبارەكرن: ئەفە ۋى خۇ ب خۇ مۇدارىن ب دەڧى دكەھىن. (رەسول و سەعدو، 2025، 388).

تەمەرى دوۋەمىن: مەزىراندانا تەكىكىن ئىستاتىكا مۇدارىن د دىۋانا (دەپن دا):

كاركن و دەستىپەنكارنا ھەر ئەدگار، سىچا، تايەتەندى و تەكىكەكى دناڧ ھۆزانا نوخۇزدا، كارەكى ب ساناهى نىنە و ب ھەروەنى ناھىتە ئەنجامدان. چۈنكە وەك پىشتى ۋى مە ئامازە پىكرى، نوخۇزى پىرۇسىسەكە يا ئالۇز و تىكەلە ل گەل گەلەك ئالاقىن دى. چارچۇقەكرنا تىكىستى و گرەيدانا ئەۋى ب ھەندەك نەما و تەكىكىن دياركرى بىتى، كارەكى چەۋتە. (تىكىستى نوخۇز، ئەۋ تىكىستەيە خۇدان ھەزى و ئەپشەۋلۇۋىيەك تىكەل و ئالۇزە. رەۋشەنپەرەكا فرەژدەرە) (عقاق، 2001، 8). واتە، ھۆزانا نوخۇز ژلاين بىيانى ھەزرىشە، ھەزى و بىركىن جودا و ھەمە جۆر ب خۇڧە دكرىت و ژىدەرەين تەپستۇلۇۋىيە ئەۋى د بەرڧەرە و ھەمە رەنگىن. پەيام و دىدىن جىاۋاز ھەنە و ھەر وەرگەك ل دوڧ ئاستى تىگەھشتىن و باگراۋەندى خۇ ئى ھەزرى ب جۆرەكى خواندىن بۇ دكەت. ژلاين بىيانى ھونەرىشە ۋى، ئەدگار و تەكىكىن ھەمە چەش بكاردەھىت، تا ئىستاتىكاى پەيدا بكەت و بەھايى بۇ تىكىستى ب خولقىنىت و ژ تىكىستى كلاسىك و لاساىكەر جودا بكەت. ئەدۇنىس ب ئەف رەنگى ئامازە ب تىكىستى ھۆزانا نوخۇز ددەت (بەرھەمى ھۆزانى نەپەنگەدەنە، بەلكو فەكرنە ل سەر ئاسۇيىن جىاۋاز. ھۆزان نە وىنەكرە، بەلكو خولقاندەنە) (ئىساعىل، 1981، 51). د سەردەمى مۇدىرىزەمىدا، تىگەھ و پىنناسەيىن ھۆزانى ژ چارچۇقەيەكى لاساىكەر و كەڧن دەرچوون. ئاسۇ و تىشكىن نوى و مۇدىرىن ب خۇڧە گرەن، ب جۆرەكى بىشىن ڧالايىن نوى تىزى بكن. لەورا ھۆزان ئەما تەنبا رەنگەدانا خۇدى ھۆزاشانى بەرامبەر دياردەيىن جودا، وىنەكرنا ئەۋان ب زامەكى سادە و دەستەۋازەيىن رۋەن و زەلال. بەلكو ھۆزان بوو جىانەكا فەكرى و دوپىيايىنەكا دى، خولقاندەك نوىت. ب شىۋەيەكى (تىكىستى ھۆزانى، ئەۋ تىكىستەيە بەھايىن ئىستاتىكاى و واتاين تىدا ب تەمەقى ديار و ئاشكرا ناين. ب جۆرەكى وەرگى ھەزى دكەت كۆ ئى د ھەمى واتا و ئامازەيان تىگەھشتى، ئى گاڧا وەرگەكى دى دەھىت، چەندىن واتا و ئامازەيىن دى ل سەر دەستى ئەۋى ديار دىن. ئەڧجا ئەف تىگەھە ل دەڧ ئەۋى ھەلەۋەشىيەت و ئەڧجا جۋانپا تىكىستى ھۆزانى ديار دكەت) (الرواشدە، 2001، 13). ئەڧجا ئەفە ھەمى، مە بەرڧە پىرۇسىسەكا دى دەت. پىرۇسىسەك گرەكە تىدا جۋانپا زانىنا فەكرنا كۇدان بىتتە زانىن. خواندىن جۇرا و جۆر بۇ تىكىستى بىتتە كرن. ژ چارچۇقەيەكى گرەن و بەرەنگ، بەرڧە چارچۇقەيەكى دى ئى فەكرى و بەرڧەرە فە چىت. وەرگى باگراۋەندەكى زەنگىن و تىزى و فرەژدەر ل دۆر ھەمى بۋاران ھەبىت، تا بىشەت چىژ و ئىستاتىكاى ژ تىكىستى ھۆزان نوخۇز بىنىت. (تىكىستى نوخۇز، پىندى ب جۋانپا فەكرنا كۇدان ھەيە. ب جۆرەكى وەرگى، بىتتە وەرگەكى رەخنەگر و دانوستاندن ل گەل بكەت. ھەروەھا پىندىقە ل سەر وەرگى خۇ ژ ھەندەك ئەندازەيىن رەخنەيى يىن بەرەنگ دوۋىر بكەت، ھەمى ئاست و رەھەندىن دەۋروۋەر ۋى بىنىت و وەرگىت) (مۇھىد، 2009، 51). ئەڧجا، ژەر كۆ تىكىستى ھۆزان نوخۇز ئى ئالۇز، تىكەل و ئاۋىتەيەك گەلەك تەكىك و نەمايىن ھەزرى و ھونەرى. ژۇ مەزىراندانا تەكىكىن ئىستاتىكا مۇدارىن د دىۋانا (دەپن دا، مە چار تەكىك بىتى دەستىپەنكارىنە، ئەۋ ۋى (زامانى چىر، وىنەيىن لىكدايى، ھىيا و ئەفسانە).

1. ئىستاتىكا (Aesthetics)

ب زامانى كوردى (جۋانئاسى)، ژ زارافى (Aisthesis) يۇنانى ھاتىيە وەرگىن. زانستەكى فەلسەفەيە. ل دۆر جۋانپا تىكىستى ئەدەبى و جۋانپا تام و چىژەخىشەن كاردكەت. "ئىستاتىكا زاراۋەيەكى فەلسەفەيە بۇ زانستىك بەكاردەھىزىت كە لەمەرەكەنى جۋانى، پىئوانەكانى، تىۋرەكانى، لە چىژى ھونەرىدا، لە بىپارەكانى بەھا پەيۋەستەكان بەشۋىئەۋارە ھونەرىيەكەنەۋە. ھەروەھا لە بەرزىن ئاستەكانى

په پوهنډیو جوانیو کافي مروف به واقعې وه ده کولیته وه "(مستفاه، 2009، 20). نه و زانسته، ښه کولیتي ل سهر جواني، مهرچين نه وئ، پټور و ښه ماين جواني و چيزه خشينې دناف بهرهمې نه دې و هونړېدا دکهت. "ښتاتياتکا به شيو به کي سهر کي مامه له اگل جوانيدا دکهت به تاييه له هونردا، بويه نه گهر ښتاتياتکا له (جواني له هونړه) دا کور تکرېته وه له بهر نه وده که جواني کي تومارکړاو نيه تنه به له هونردا نه ښت. جواني که رسته ښتاتياتکا به ... و کارې ښتاتياتکا شو ښکه ووتې نه و بچوونه و شيرکړنه وده يتي. بهم جوړه ښتاتياتکا د بېته زانستېکي تېوري که له کښه کافي جواني ده کوليته وه له هونردا" (مستفاه، ژېدهرئ بهرئ، 22). دشاندا يه پرسپاره کي ب نه وې جزړي بکې، نيا نه و چ نشته تنيکستي دکهته هونړه و شعريه يتي ددهتي؟ هملته ته ښتاتياتکا دئ ل سهر ئ لېست هيت وهک ته کيکه که هره گرېگ. واته جواني و به ماين تنيکستي، شعريهت و چيزه خشين، نه دکار ين تنيکسته کي هونړه ژ ټيکي دي ښ نه هونړي، يا ن ژي بهرهم کي پايه بهر و نه مړ، ژ بهرهم کي ساده و نور مال جودا دکهت، ښتاتياتکا به.

2. ناساندنا دیوانا دیمن:

ديونا (دېمەن)، ديوناكە ھۆزاني يا ھۆزاخان (محسن قوچان) يىپە. ژ قەبارى ئاقتىجىيە. ل سالّا (2023)ى، ژلايىن پىرۇژى ھەلبووشە ھاتىيە وەشاندن. ئەف ديوانە (26) تىكىستىن ھۆزاني ل ژيىر ئاقتىنىشايىن (دېمەن، ل پايزەكى، ئەو كچا ھە، ترس، كورۇنا، جھال، SMS يىن كاغەزى، دواى، بەرى بشم ئەز دىقىسم، يىتى دەستىرى، فېسبوك، تە ئىئانەت ھەلبەستا مەن، دچاقىن تە دا بوھارەكە، گەف، ھەفكى، كورسى و خەمىن كەھى، كىزا تەر و جوان، گوتۇى دگوتى، چەند كاغەفك ل دزى مرفى، شەش بەند ژ سترانا (لام مەرفى)، شىخىلىتىسلام، تە سىياسى يان شاعر، تۇبا داركوكەي، ژقانى خىش، مەن ھەژ تە كر، ئەز ئەزم) ھاتىيە ئىشلىسەن. زۆرەيا تىكىستىن دناف ئەمقى ديوانىدا، چ ژلايىن بىنايى ھزرى، يان ژى وەك بىنايى ھونەرى، خۇ ل ژيىر چەترا ھۆزاني ئوئىخواز دىيىن. بۇ غونە وەك زما، وئىنە، رىتم و تۇپوگرافيا ھۆزاني. يان ژى وەك پەيام و دىيىن قەشارق و دروستىيونا تىكىستىن قەكرى و فرەواتا.

ئەفنى دىۋانى ئاقى خۇ، ھەر ژ تىكىستى ئىككى يىن دىۋان بى ناقى (دېمەن) ۋەرگىتتە. ۋەك ئەدگارەكنى فەشارقى، دىيىت ھۇزائانى ب مەبەست يان يى مەبەست ئەفە كرېت. چۈنكە دېمەن، ديار نىنە چ مەبەست و ئامازەبەكە ھەيە. يان كىژ دېمەن؟ بۇچى؟ ھەر ۋەھا دىۋانا (دېمەن) درىژەپىدەرا ئەزمۇونا قۇچانپە دى كارۋانى ھۇزانا ئۇنچۈزا كوردىدا. ب رىكا شكاندن و لادان ژ ياساينىن لاساىكەر و بەرەلەف. زەمانەكنى چىر و مشت ژ مۇدارين. وپنەپين ئالوز و لىكداي. بكارهينانا مېسۇلوزيا و ھىياپين ھەمە جور. مفا ۋەرگىن ژ ئەفسانان و ئەدەپىن گەلەرى. زىدەبارى مەزئاندا ئەزمۇوپىن خۇدى و ھەستين كۈير يىن دناف ناخ و دروونىدا. ئافراندا و ئاينىن جوداجودا و خولقاندا و ئاينىن نوى. ھەبونا كۈتارەكا مۇدارا ھۇزانى و دوۋىر كەفتن ژ رۋھنى و زەلەلپى. ب كۈتەكا گشتى، تىكىستين ئەفنى دىۋانى، ل گەل ۋەرگى سادە دانۇستاندىن ئاكەت، بەلكو ۋەرگەكنى ئەكىف و بېلەت دقېت، يىن حەزا لىگەريان و فەدىتىن نوى ھەيەت. بىشيت كۈدىن گرقي و كىلىباي فەكەت، دى مۇداريا ئەفان تىكىستان بگەھىت و ئىستانبىكانى ژىن ۋەرگىت.

3. ته کنيکين مژدارتي:

3.1. زمانی چیر:

زمانى چر، دھوزانا نوڭخوزادا، واتە ب كۈرتىن پەيغ و رستە. كۈيرتىن و زۆرتىن واتە. ئەف ئەدگارى ھەن دناڧ تىكىستى نوڭخوزادا، دېتە سەدەمى دروستىوون و ژدايكوونا تىكىستى فەكرى، ڧى فرەرهەند و واتا. ب رەنكەكى زمانى چر دھوزانا نوڭخوزادا، وەك كۈرتىرپىنە دھوزاين دېدا. "كۈرتىر لە رەوانىژى دا ئەوہە كە مانا و وشەكان بەرامبەر بگىت. وشەكان لە ماناكە كەمتىن و تەرازووەكە بەلامى ماناكە ڧى، ئەمەش يا بە ھۆى لايردى ھەندى وشە دىڧى كە بە لايردەنكەيان كارناكتە سەر ماناكە. يا بەتايىتى – ڧىز – كىرەنەو دىڧى" (گەردى، 1972، 67). كۈرتىر دھوزانا نوڭخوزادا ژبو فەشارىن و نەپتىيا مەبەست و واتاين ھاتىيە بكارھات. "بۇيە دەبوا خۇيتەر دواى مەبەستى شاعىر بگەوى، بۇ ئەوى لەواتا شەعريەكەى بگات" (كەلالەي، 2010، 51). ھوزانا نوڭخوزاى ژ سەدەمى سىروشتى خۇ، پەنا بىريە بەر مۇدارىڧى وەك زمان. ئىدى پىڧى بوو، وەرگر ل دويڧ تىگەھ و مەبەست و واتاين بگەپت. واتاين نوى ژ بۇ تىكىستى پەيدا بىكت، لەورا زمانى ھوزانى، دھوزانا نوڭخوزادا، بەرفرەھتر و نوپترە. "ھوزانا نوڭخوزاى ژى سىيەرەكە بو بەرفرەھكرن و زىندىكرن و نوپكرنا زمانى" (گولى، 2001، 53). ژلەيكى دىشە، ئەو خالا گەوھەرى يا تىكىستى نوڭخوز، ژ ئىكىستىن دى جودا دكتە، شەعريەت و ئىستاتىكايەكە مۇدارە، ھەلبەتە ئەفە ژى ب رىكا زمانەكى چر ڧى پرى داھىننا پەيدا دىت. (شەعريەت نوڭخوزاڧى، زمانى وەك ئىك ژ داھىناين خۇ دىيىن، نە وەكى باشاويەكى. كو دڧىت ملەكچ و گرېداى ياساين بىت) (عبدال مطلب، 2005، 96). واتە، دھوزانا نوڭخوزادا، ژ بۇ گەھاندنا مەبەست و مەرەمىن خۇ، پىڧى ب زمانەكى چر ھەيە. ئەف سىچايە ژى دىيەتە ئەگەرى شكانن، لادان، دووبارە ئەفراندنا واتاين و دووبىرەكەڧن ژ ياساين كلاسىك و چارچۇڧىنە بەرتەنگ.

ديوانا (دېمن)، د چەندىن تيکستين جودا دا، ژ بو دروستکرنا ئىستاتىکا مژدارين، پەنا بريه بهر زمانه کي چر، دئيسانديندا. ئەفئى ساخلاق زماى ژى وەرکيه، چەندىن لادان و شکاندن پهيدا بىن و زمان ژ رڼره خو يا لاسياکەر دەرکهفیت و جوره کي مژدارين ژ بو وەرگري پهيدا بکەت. ئەفجا ئەگەر وەرگري ئەکشف و چالاک ييت، دى چيژى و تاهى ژى بينيت و هەست ب جوانى و ئىستاتىکيا تيکستى کەت. لڼ ئەگەر وەرگړه کي ساده و تەمبەل ييت، دى ديواره کي ليکبنه گەهشتنى دنا فېره ئەوى و تيکستيدا پهيدايت، سەرته نجام دى ژى رەفیت.

"عشق وہ غمزدہ کا بیٹا ہے"

شەپۆلەكا دۆرەھىيە

ل دانگن دمروونی مه هه لدمت

عشق، هیلینهك هه، رفتۆكه

ماك بلهز و بهز

دەستا ژ زاروکیڤ خۆ بەردەمت

هەر جاره‌كا من نياز عه‌شقه‌ هه‌با

دا ھېت كەمە سەر سىنكى خۇ كەلشۈكە و

كوفان كانىكە لىن ھە دەتتە "قۇچان، 2023، 19).

خواندن و شۇقەكرنا ئەقان جۇرىن تىكستىن نوخۇز، كارەكى ب ساناھى نىنە. رافەكرن و تىكەھشتا واتاين ئەۋى ب خواندەكا ئىك جارەكى و سەرۋەسەرۋە يا سادە ناھىتەكرن. چۈنكە، زمانى ھۇزان پىن ھاتىيە دارۋىن، زمانەكى چەرە. پىن مۇدارە. پرە ژ كود و ھىناين جىاواز. ئەقە ژى سىا و بىنەماين ھەرە دىار پىن تىكستى ھۇزانا نوخۇز بەرجەستە دكەت. د ئەقە ئىۋوئىدا، ئەۋ زمانى چەر، ئەۋى ھاتىيە بكارھىنان، جۇرەكى لادان و شكاندا ياساين بەرەلەقن رىزمانى تىدا دىارن. ب شىۋەيكى مەبەست و واتا، پەيام و دىدىن ئەۋى د ئاشكرا نىنە. ب تايىت (عەشق) دەما دىتە ۋەغەرەكا بىۋىمى و ھىناينەكا ھەققى. دەستەردانا مەك ۋىداكى ژ زارۋىكىن خۇ. كا چاۋان كوفان و نەخۇشى دىنە كانىك. ب كارھىنانا ئەقە جۇرى زمانى، لادانە ژ ياساين رىزمانى و شكاندا رىۋەوا پراگماتىكى يا واتاينە، چۈنكە د رىۋەوا دروستا زمانى ئاساين و نۇرمالدا، (عەشق، ۋەغەر، بىۋىم، شەۋىل، دۆۋەر، ھىلەن، ھەرفاندن، كەلشاندن، كوفان و كانىك)، ھىچ پەيۋەندىيەك رىزمانى و واتاين پىنكە گرېندايى نىنە. لى ژ بۇ دروستىۋونا ئىستاتىكا مۇدارىن ھاتىيە مەزاندن و ل دوىف ئىك رىزكرن. تا ۋەكو ھىنا و ۋىنەين مۇدار دروست بكن، تىكستى ب قەكرى ھىلەن، ۋەرگىن جوداجودا بەرھەمەين و ھەر ئىك ل دوىف تىكەھشت و ئاستى رەۋشەنەريا خۇ خواندن و رافەكرن ھەمەجۇر بەدەتە تىكستى و نەبىتە خۇدان ئىك پەياما ئاشكرا و پوھن.

قۇچان ۋەك ئىك ژ رابەرىن ھۇزانا نوخۇز كوردى، شەھەرزا و بىلەتە، د داھىنان و ئافراندا زمانى چەر دا، ب واتاينەكا دى، پەيۋىن كىم ژ بۇ واتاين زۇر بكاردەھىنىت، بۇ ئىۋوئە د ھۇزانا (ھىمال) دا، ب رىكا زمانەكى چەر و پەيۋىن كىم، واتاين زۇر و كور، خواندن جۇراۋجۇر و تىكستى قەكرى، مۇدارى و قەشارتق پەيدا دكەت.

"زىان د كۇنجىن ھىمالان دا

بەندىۋەكە ئەبەدى يە

پى رومەتى و فەدى يە

ھەزىن مەريايى خەۋى دكەت

خۇ ب دەستەبەردانا مۇرە

مە ژ تەقە مە باخى دكەت "قۇچان، 2023، 26).

(زىانا د كۇنجىن ھىمالان) دا، ھىمال ب خۇ ۋەكو تەلىس و گىنىكەيە. ئەۋ ب خۇ پىن تەسك و بەرتەنگە، كۇنجىن ئەۋى ھىشتا بەرتەنگەر، ئەقە دەما زىان دچىتە دئاف دەرەقن بەرتەنگە، ئىدى ژ بەرۋەھى و دىتتا ئەسەپەكى فرە پى بەر دىت. ئەق دەستەۋەيە بىتنى، دىشاندەيە چەندىن واتاين جىاواز بەدن. يان خواندن ھەمەپەنگ بۇ ھىنەكرن. ھەر ۋەرگەك ب شىۋەيكى رافە بكەت و تىكەھىت. لەۋرا ئىك ژ سىاين نەمىريا تىكستى نوخۇز، ئەۋ مۇدارىيا ھەنەرى يا ب شەھەرزاين و زانين دەھىتە ئافراندىن، ب رىكا زمانى چەر و يارىكرن ب پەيقان.

"خۇ بكە دچىكىن خۇناقى دا

بىە ھەلم و دوىر بكەقە

ھەندى تە دھىت خۇ قەشۋە

ژ مەن برەقە "قۇچان، 2023، 65).

(يار) پىچتە دئاف چىكەكا خۇناقىدا، بىتە ھەلم و خۇ قەشۋىت. لادان و شكاندە، دوىۋارە خۇلەكرنا پىنكەتەيكە سىانتىكى و پراگماتىكى يا دىيە. واتاين قەكرى و سەر ژئوى ئافراندىن و خواندنا تىكستىيە. ئىستاتىكاكە پىرى نىخ و بەھايە بۇ ژ تىكستى، چىۋەخىش و جۋانپا زمانى و پەيقانە، د دروستكرنا ھەستىن دەرۋى پىن قەشەنگ. جۋانپەكا پى سنوور ددەتە زمان، عەشق و يارى. ۋەرگىن ئەكىف دىكىشەتە دئاف شەۋىلن رافەكرن خۇ دا، دئاف دەرەيايا كورە دەرپىن خۇ دا دىخەندىقنىت و جارەكا دى دەھىتە سەر ئاف و زىندى دكەت. تەقاندنا زمانى و باركرنا پەيقان ب دەلالەت و ئامازەيىان. زمانەكى چەر و تىرى پەيدادكەت. سەرئەنجام مۇدارى دەھىتە دروستكرن.

"ژ لىتۇرىن شۇرىن ئەۋرا

ۋەكو خەزى بىۋىسى دىزىن

ژ مەن پراسىن ھىكەكەقرا

پىشتەكرى و تەناھى دىن

مالا مىن

كى ئەق ئەۋرە ب ھەزا بەزى زوخاندى نە؟

ھەر ل چوون و تەنا نەن

كى ئەق كەفرە ب ھەقكرى بار كىنە؟

قىانا ۋارى د دل دا يە، ژ ھەرانى "قۇچان، 2023، 67).

د ھۇزانا (ھەقكرى) دا، قۇچان پەيۋىن تەقاندن ۋەك ئىك ژ ئەلەمىتتىن چىكرنا زمانى چەر و پەيداكرا ئىستاتىكا مۇدارىن. (لىتۇر) لاپى بى ژ لىشان. (خەرز) ھىكىن زۇرىن ماسى و بەقان. كەفر و بەران چ پەراسى نىن. ئەۋر و زوخاندن. كەفر و ھەقكرى. ھەمى پەيۋىن و ئامازەين خۇ پىن دىار د زمانىدا ھەنە. لى دقىرەدا ۋەك تەكىكىن ئىستاتىكا مۇدارىن، ھۇزانا ب مەبەست، ھەمى پىكە گرېندەين و رىزكرنە. تا سەر ژ نوى خواندن بۇ تىكستى ھىتەكرن. رافەكرنا ئەۋى ب ئىك سەمت نەبىت.

دولېزما ھەقدى ۋى، واتە بكارھىنانا پەيغەمبەر ئە د كۆنتىكىست و رېزەوا خۇ دا. ژېو پەيغ، واتا و مەبەستەكا دى، يا چ پەيغەندى پېغە نەي. بۇ غمۇنە (باران، ولانە). د ياساين واتاي و زمانيدا، باران چ پەيغەندى ب زمانىيە نىنە، (خۇلقەندى زمانىك لە زمان)(المسدي، 1983، 57). لى ژېو مۇدارى و خولقاندان واتايىن نوى دناڧ ھۇزانا نوچۇوا و ديوانا دىمەندا ھاتىيە بكارھىنان. بۇ غمۇنە:

"نەم كەچكا ھە

پىشكەكا نازاندىە

ل نائ باخجەي

ياريا ب كەيلىن خۇ دكەن

د ھىزكى دا خۇ دەمۇنەيت

فەرەولا دىخۇت

لېغىن خۇ ئەمۇن پىتاتوك

ب نەرمە بايان تافىل دكەن و

ب ھەتافى دىخۇت

مىكياچى وئ مىزگى يا ئەسلى يا

پەرى ل ھەتافى سەملى دكەن

ب كت، ب جۆت" (قۇچان، 2023، 17).

(كچ = پىشكەكا نازاندى)، (لېغ = پىتاتوك)، (تافىلىكن و پافۇركن ب نەرمە باي)، (شويشتن ب ھەتافى)، (مىكياچ و مىزگى و ئەسلى) و (سەما و دىلانا فرىشتەيان). ئەفە ھەمى ھەرىكەت د رېزەوا و كۆنتىكىستا خۇ يا زمانى يا ئاساي نەھاتىيە بكارھىنان. بەلكو سەخەمەرقا دروستكرنا زمانى چر و پاشان مۇدارىن، ھەرىكەت و واتايەك ب مەبەستە پەيغ و واتايەكا دى ھاتىيە دروستكرن. تا ئەمۇ ئارمانجا مە ئامۇمىيىكىرى ھەيئەتە دى.

ھەروەھا د ھۇزانا (ۋەتافى خۇش) ژېدا، پەيغ و دەستەواژەيىن ۋەك (چىپايىن كال، شەكالىن گوھشى، گېرە، شىخ، راف و نىچىركىن، سەركۇرە، يىھودە، ھەفسارى گاف و پىنگاگان، كۇلان). ھەرىكەت ل ھەمەكى دى و ژېو ئامۇمە و مەبەستەكا دى ھاتىيە مەزراىدن.

"چىپايىن كال ب شەكالىن گوھشى ۋە

گېرە ل ھەستىكىن وى دكەن

شىلخىن مىشا ب زى و كۆمۇرى ۋە

رافى ل كۆلۇخى وى دكەن

سەركۇرەي و بى ھودەي

ھەفسارى گافىن وى دكىشن

ۋ ۋى كۇلان رادەستى كۇلانا دى دكەن" (قۇچان، 2023، 137).

سەرتەنچام، دناڧ ھۇزانيىن نوچۇوا يىن ديوانا (دەمەن) يا قۇچاندا، زمانى چر، ب چەندىن تەكىلىكىن جوداجودا ۋەك لادان و شكاندانا ياساين كلاسىك و لاساىكەر. دەرەكەتتە ژ رېزەوا تۇرمالا رېزەمان و پىراگىتىكى. تەقاندانا زمانى و باركرنا پەيغەن ب واتايىن تىرى و ۋەشارى. بكارھىنانا پەيغەن ژ دەرەقەي ئەوى چارچۇقەيى زمانى و رېزەمانى بۇ دانايىن. پىشكە ئىستانىكايا مۇدارىيەكا ھونەرى يا ب لىزاقى دروست دكەن و ۋەركىزى ئەكىف و چالاك ب خۇقە گرىددەن.

3.2. ۋىتى لىكداي:

ئىك ژ ئەوان ئەلچىنىتىن ھەرىكەت، يىن شەرىقەت ژ بەرھەمەكى دى جودا دكەت ۋىتى ھۇزانيە. ھونەرىيىون و ئىستانىكا ھۇزاني، تا رادەيەكى مەزەن، خۇ د چاوانىيا بكارھىنان و مەزراىندا ۋىنەيدا دناڧاكرنا تىكىستى ھۇزانيدا دىنىت. "ۋىنە لەخودى خۇيدا بەرزى، بلىندى و ژيانى قەسىدەيە" (مستەفا، 2009، 138). ئەفجا، ژېو بەرھەمىنان و تافراندا تىكىستەكى ھۇزاني يىن پايەبلىند و ب بەھا، پىندىيەكا سەركەي ب ۋىنەيە ھەيە. "ۋىنەيە شىعەرى دەورىكى جواىكارى و روونكەرەو لە بىناقى شىعەر دا دەرگىزى، چونكە ۋىنەيە شىعەرى ۋەك ئاۋىتەيەك ناۋەرۋى شىعەر دەرەدەخات" (فەللاخ، 1986، 23). ب كۆتەكە دى، دىشاندەيە يىزىن شەرىقەت و جواىناسىيا ھۇزاني، يىھەن ھەلمۇرنا خۇ، ب رىكا ئىك ژ دەمارىن ھەرىكەت سەركەي كۆ ئەمۇ ۋى ۋىنەيە دكىشىت. ۋىتى ھۇزاني "جوانى و رەسەنايەتيا ھىزا داھىنەرا ھونەرى ب ھۇزاني دىخەشىت" (تورمانى، 2005، 103).

ھۇزانا نوچۇوا ۋى، چونكە ب سەروشتى خۇ، پەنابى دىتە بەر تەكىلىك و ئەلەمىتىن نوى. پىندىيەكا ھەرىكەت سەركەي ب ئىستانىكا مۇدارىن ھەيە، تا ۋەك تىكىستەكى زىندى و نەمۇ ژ دايك بىت، ۋىتى ھۇزاني ب بەھا دىنىت و گرىگىيەكا تايەت ددەت. "ھەروەھا ۋىنەيە ھۇزاني سەرمەي ئەمۇ كە شتى دەرەو و پىشچاۋ نىشان دەدات، شتە نادىار و نەيىنەكەنىش بە دىار دەخات، چونكە ھۇزانا ۋىنەكەنىش نەيىنە دەرەوۋىيە. كەواتە ۋىنەيە ھۇزاني قۇمى پەرمەيدانى زمانى ھەلمۇچون و ھەست و سۆزە، كە جىھانە رازاۋەكەي ھۇزاشان و يىر و دىدى ھەستىشى بەرجەستە دكەت كە ئەمۇ يىر و دىدە ئەبىستەكتى ھونەرى و مۇركىكى تەمۇمۇۋاۋى ھۇزانيە" (زىلوار، 1999، 3). واتە، ژەر كۆ ھۇزانا نوچۇوا، دەرپ و ئالافى بەرجەستەكرنا ناخ، ھەست و دەرۋونى شەلەۋاۋى مۇۋقى سەردەمە، رەنكەدانا

ئەوان فشار و ھەرقىيىن د ژيانا رۆژانەدا تۆش دېيىن. رەقىيەكە ژ كەتواری ھەي. دروستكرن و خۆلقاندا ئەزموونەكا دىيە، لەورا ژيۆ و ئىنەكەشيان و نىشاناندا ئەقان مەبەستان ھەميان، پەنايىن دېتە بەر و ئىيە. تا مۇدارىن دروست بىكەت و مەبەست، تىگەھ و تېھزىيىن خۆ ب واتايەكە قەشارقى و مۇدار بگەھىيىت. (وئىنە، تاييەتمەندى و سىيايەكى خۆد و ناخى ھۇزاشانپە. ب رىكا وئىيە، دەرپرنا ھەستان، دىد و تىگەھەشتىن، بلىمەق و شەھەرزايى خۆ نىشان ددەت. دېتە ئىك ژ ژىدەرىن مۇدارىن) (الطوى، 2000، 13). ب گۆتەكەكشتى، تىكەستى ھۇزانا نوخواز، ناسنامە و باوەرناما بلىمەق و شەھەرزايى ھۇزاشانپە، د گەھاندن و دەرپرپىن نوى و سەردەمدا. نىشانان ئەزموونا ئەويە د ھاھىيان و ئافراندىدا، ژ بۆ ئەقان ھەمى ئارمانجان، ھەلبەتە پىندى ب مۇدارى و واتايىن قەشارقى ھەيە، تا تىكەستەكى قەكرى ب خولقەيىت و ھەرگەكى رەخەگر ئى ئەكىيىف و بلىمەت پەيدا بىكەت، ئەقجا ئەگەر وئىيەكى ھۇزاي ئى ھونەرى، بەرز و بلند پەيدا نەكەت، ب پشت راستى نەشيت ئەقا مە ئامازە پىنكرى ئەنجام ددەت.

د ديوانا (دېيەن) دا، قۇچانى ژ ئەنجامى ئەوى ئەزموونا زەنگىن يا د بواری نىشاناندا تىكەستى نوخوازدا ھەي، وئىنە لىكدايى و مۇدار د چەندىن نموناندا، ب شىوازەكى ئىستاتىكى بكارھىنايە، بۆ نمونە:

"تلىا ترى

ل ژىر سىيەرا

كەرە ئەورپىن رەنگ ھنارى، د پنى پنى

من و تە و بىرمانىن ژ فۇلكانا زايىن

ترى دچى

ستراىەكا د مالبچىكى عشقەكا پىر دا پەيدا بووى

دھاتە گۆتىن

(ژ تلىا ترى نازكرى)"(قۇچان، 2023، 13).

(يار = تلىا ترى) (ئەورپىن رەنگ ھنارى) (ژ تلىا ترى نازكرى). وئىيەيىن لىكدايە، ب مەبەستا ھونەرى بوون و ئىستاتىكا تىكەستى ھايتە وئىيەكرن. ب رىكا ئەقان جۆرە وئىيەيان، شىوئەيەكى مۇدارى دناڧ تىكەستىدا پەيدا دېيت، دھيتە جوداكرن ژ گۆتەكا سادە و يا نە ھونەرى. يار و وئىيەكرن ئەوى ب تلىا ترى وەك جوانى و نازكى. ل بن ئەورپىن رەنگ ھنارى، واتە ل ئاقەتقارەكا ماروئىيا بەرى رۆژاقابوونى. ئەز، تۆ و بىرھاتىن، ئەشقا مە يا كەف دېتە ستراى دمالبچىكى رابردوويىدا، ئەف ستراىە ب عشق، جوانى و نازكىيا تە دھاتە گۆتىن. وئىيەيىن لىكدايى ئىستاتىكا تىكەستىدا دېخەخشە ژانرى ئەدەبى، ژ پىخەمەت شەرقەكرن و راقەكرن ئەقان جۆرە وئىيەيان، ھەرگەر پىندى پاشخانەيەكا ھزرى يا زەنگىن و لىكەپايىن ل ئامازەيان ھەيە.

د ھۇزانا (جھال) دا، وئىيەيىن لىكدايى مينا (رېيا جھالان) (تۆبالەكا قورمىزى) (بىسكىن كەچا) (شەكا گولان) (سى گېنس) (زەندىن كوران دكەلامچان دا) (لنئورپىن چىايان)، ئەفە ھەمى وئىيەيىن لىكدايە و ژ وئىيەيىن سادە پىنكەيتنە، لى ب لىكدايە ئەوان، وئىيەيەكى دى دروست دېيت و مۇدارىن دناڧ تىكەستىدا پەيدا دكەت. واتە، سەرەپراى خولسەرى و دەرەسەرييا ئەقى كوردى، ھىشتا كوردەك دژى كوردەك دىيە. گەف ل ئەمانا ئىكودو و كەن و ھەردو و چىيىن جارى. ئەا دەستەپەلان. خەباتا خۆ ل چىايان، ب گەندەلى و خرابيا باژاران دپارىيىن، تەنبا بوويە گەندەل و بەرژەوئەندى خواز. ئەف جۆرى دەستەپەلان، نە دھيتە زىندانىكرن و دەستەسەركىن، نە ژى دھيتە كۆژىن و بەرەف ئەمانى پچىت. نە ژى خەلك دژى ئەوى سەرھەلانى دكەن. ب رىكا ئەقان وئىيەيىن لىكدايى، مە ئەف خواندەنە بۆ كر، دېيت و رەنگە، ھەرگەكى دى، يان ئەم ب دووبارە خواندەنە ئەوى، خواندەن و ئامازەيەكى دى ئى ھزرى بەدەيىن.

"مىن د رېيا جھالان دا

تۆبالەكا قورمىزى يە

بىسكىن كەچا و شەكا گولان

سى گېنس دكەت

زەندىن كوران دكەلامچان دا ئىسن دكەت

ئايت گەف ل ئايتا دكەن و

مىن ژ مىرنا خۆ نا تىر پىت

ئەف تۆبالە ب لنئورپىن چىايان قە

يا بوويە نووژ

نە دھيت گرىن

نە دھيت كۆشتىن

نە خەلك ژ سەرپۇرا خۆ فېر دېيت" (قۇچان، 2023، 27).

ل دەما يار دېتە بىشكىيىن و خۇشيا شەقى. ل گەل سىتىران دھيتە د خەوتىن مەرقىدا. لەش و خويىنا مەرقى دئارىيىت و ھەلبەست و ھۇزائىن مىن د تۆزى (رابردووى) ھەردەكى، ل مىن دبارىنى. سىپىدى خەون نامىيىت و يار جارەكا دى ھەغەرى دكەت و نامىيىت. ل چوونا ئەوى، بىزارى، باوشك و خاقى پەيدا دېيت. پارچىن ئەوى تالان دكەت. بىرىن مىن رويس دكەت. ئى تۆمىد و ھاڧى دكەت. ئەفە سۆزەك جوان، ئىستاتىكا يەك چىزەخەش، دھەمان دەمدا ھەستەك گەشپىن و رەشپىن ژى ددەت. ئەف تىكەلى و مۇدارىيە ب رىكا وئىيەيىن لىكدايى يىن مينا (شەف بىشكىيى، چىكىن خويىنا مىن ئارىنى، ھەلبەستان د تۆزى ھەركەي، پارچەيىن مىن يىن بۆلە، لىڧىن ئەورا مىتتىن، باوشك دھيتى، بىرىن چرمىسى، تازىكرن - رويسكرن)، ھايتە ئافراندىن.

"توشەف بەشكىشى

دەكل ستېرا

ب شەفنى دىرژىنى دەمونا مىن دا

دىن تو ھەر ھىي

چىكىن خويىن مىن ئارىنى

ھەلبەستىن مىن د تۆزىن ۋەركەي

ل مىن بارىنى

ھەكو تو دىچى

بلا بىچى

لى پارچىن مىن يىن بۇلە

ئەمىن لىشىن ئەورا مېتىن

باۋشك دەيتىن

تالان ئەكە

بۇ خۇ ئەبە

پىرىن مىن ۋەكولەين ئەنگ د چىرسىنە

ئازى ئەكە" (قۇچان، 2023، 47).

د ھۇزانا (فېنسىۋوك) دا، قۇچان، ب رىكا (شەئەورا) (بىشكۆزىن دارا) د رامىسىت ۋە ماچى دىكەت. (بەلگىن دارا) ب گىزىنا كىچا دىكەن. ئەۋى دىقەت ژيان بېتە (گەفۇكا كەنىن)، واتە ژيان ھەمى خۇشى ۋە شادى بىن. تا ۋەكو (كەمەن سەمەن) بىكەت. ب رىكا ئەفان ۋەنەيىن ھونەرى يىن لىكدايى ۋە ئاۋىتە ژ ۋەنەيىن تالە ۋە سادە. دىد ۋە ھەزىن ئاف دەروۋىنى خۇ بەرجەستە دىكەت. لى پارا ھەر ئاكەنەت – ئەفە ژى – ۋەكى يىن بەرى خۇ، راقەكەنەن بىن ھۇمار ۋە ھەمەجۇر ل گەل خۇ ھەلدىگەن. ئەف ۋەنەيە (بىيە) ۋە سۈيىند خوارن بىن، رەھەندىن قەكرى يىن ۋاتايى ۋە تېھزىنى ھەنە، بۇ غومۇنە د زۆرەيا جاران دا سىقا (ئادەم ۋە ھەۋايى) بۇ سۈيىندى دەيت، لى گۇھارتنا ئەۋى ب (بىيان) ئىستاتىكايەكا دى يا مۇدارىنى دايە تىكەستى.

"شەئەورا

بىشكۆزىن دارا درامىست ۋە

بەلگىن دارا

ب گىزىنەن كىچا دىكەن

مىن دىقەت

ژيان بېتە گەفۇكا كەنىن

دا ئەف كەمەنە سەمەن بىكەت

ما تو ج چار ئاكرىزى؟

يان تە سۈيىند بىيە خوارىيە

يا داملى بى ھەندى ھەبى ۋە ھەندى بىزى؟" (قۇچان، 2023، 57).

ئەف پارچا ژ ھۇزانا (كۆرسى ۋە ھەمەن كەھى)، مېشتە ژ ۋەنەيىن لىكدايى، يىن بوۋىنە سەدەمىن دروستىۋونا مۇدارىنى. ئاپاستە ۋە رەھەندىن ئەۋى يىن ھەزى، فەلسەفى ۋە ھونەرى ب سادەيى ب دەستىناكەف.

"ل سەر وان گىزىن مىل دايەنە ئىك

مىنا گىزىن يۇرنا

چىكىن كۈنەھىن بافرىر

خۇ ژ بەر پىان قەدىكىش

ئەكو كۈنەھ پىن ل كۈنەھە يىدەنگ دانىت

ئاۋان بىشىن

چىكىن ھە

مارشا جەمەكى ۋەندا دىيىن

پەشەن وى تولا شىزنا... "قۇچان، 2023، 69).

(گرين مل دايە ئىك) (گرېزىن پىژنا) (چىكىن گونەھىن بافرە) (ز بەر بيان قەدكىشن) (گونەھ پىن ل گونەھا بىدەنگ دانىت) (مارشا جەنگى وندا) (تولا شىزنا)، ئەف وىنەيە دسادە نىن و ب ھەروەي نەھاتىنە وىنەكرن، بەلكو مەبەست و رەھەندىن ل پشت ھەين. ئەفجا ئەكەر ئاستى ئەپستۇلۇزى يى وەرگرى يى لاواز بوو، پاشخانە و باگراوئەندى ئەوى يى فاللا بوو، ھەلبەتە نەشەت ئەفان كودان قەكەت و دى ژ تىكىستى رەقىت و دىوارىن كۆنكرىتى دناقبەرا ئەواندا پەيدا بىت، لى ئەفە ھىچ ژ ئىستاتىكا مۇدارى يا ھۇزانا نوخواز ناگوھۇرىت. نە پىقەرە كا تىكىست يى چىزەخشە يان نە. چونكە بۇ ئەفان جۇرە وىنەيىن لىكدايى يىن مۇدار، وەرگرى ئەكىش و بىلمەت پىندىقىيە ھەيىت.

"پىتىن من د بركىنە

ل پەي من ناھىن

گرېزىن ل سەر دىمىن من حاجىرەشكن

ل پاليزا پىرا باركرى

ھەي سەقىنا ژيانى

بەرزەبوونا د كۆزەفانى

ما فى مۇزى چەند مالىتىن دىوا ھەنە؟" (قۇچان، 2023، 132).

مروڧ ب كرادى نا بركىت، نا شكىت و بوھۇزىت. لى د ناف تىكىستى ھۇزائىدا، ژ بۇ شكاندن و ھەژيانا مروڧى، ب رىكا وىنەيىن ھونەرى دھىتە وىنەكرن. ئەفە ژى ئىك ژ ئەوان بىنەما و ئەدگارىن سەرەكى يىن ئەدەبىيەت و شەرىيەت تىكىستى ھۇزانا نوخوازن. ب رىكا ئەفان وىنەيان (لەشى پرت پرت و بركى) (گرېزىن پىژنا بووينە حاجىرەشك) (پاليزىن كال و پىر) (سەتىن و خەقىنا ژيانى) (بەرزەبوونا د كۆزەفانگاند) و (مالىتىن دىوان)، ھۇزائىدا شىيايە جۇرەكى ژ ئىستاتىكا مۇدارى بىدەتە تىكىستى خۇ. يان ژى، ھەر وەك د ئەفنى نغوئىدا ژى ژ ھۇزانا (تولا داركوكەي) دا، ھاقى:

"ئەزى ماندى مە... يى ماندى

چىايىن شل

د كەھىن من دا يى سەروبار لەمىزۇكى دكەن

رەفنى تەوالىن تەشەلچى

ل بىن پىستى من

زارفەكرنا موزىكا دەنگى توكى دكەن

كارانەكا تەقىانوسان

د فالاتيا ھشىن من دا دھىتە پەنگان

ئەزى كەتەمە... يى ماندى" (قۇچان، 2023، 134).

(چىايىن شل) (بى سەر و بار لەمىزۇكى دكەن) (رەفنى تەوالىن تەشەلچى) (موزىكا دەنگى توكى) (كارانەكا تەقىانوسان) (ھشىن فاللا و پەنگىيى) و، وىنەيىن لىكدايىنە ژىو بەرجەستەكرنا كۆيراتىيا ھەستكرنا ناخ و دەرروڧى ھۇزائىدا و وىنەكېشانا ئازارىن ئەوى.

سەرئەنجام، وىنى لىكدايى دناف ھۇزائىن دىوانا (دەيەن) دا، بەشەكن ژ ئەوى كۇھارپىنا دگۇتارا ھۇزانا نوخوازدا روويىدا، واتە گۇتارەك و دىدەك سادە و سەرئەسەرئە نەيىت. ئەفان وىنەيان رەھەندىن ھەزى، ئەپستۇلۇزى و ئىستاتىكى دايە تىكىستى و بووينە ئالافىن دروستكرنا مۇدارى و تىكىست بىتە خۇدان رەھەندىن واتى يىن كۆر و فەكرى. خواندن و رافەكرىن ھەمەجۇر ژ بۇ ئەفان ھۇزانا بىنەكرن. دوويانكرنا ئەوى چەندى، كۇ مۇدارى دىتە سەدەمى ئىستاتىكا و جوايىا تىكىستى ھۇزانا نوخوازن.

3.3. ھىيا:

ھىيا، نىشان، سومبۇل و جەفەنگ. كۆمەكا پەيقانە ژ بۇ ئىك واتا و مەبەست. د سادەترىن پىناسەدا ب واتا وەككىكرن و ھەقبەشكرنا دوو تىشان، ئىك يى ديار و يى دى نەپەنى و بەرزە. "رەمز كارلىكردى نيوان دوو شتە يەككىيان ئاشكرا و ئەوى تريان نېنى" (مستەفا، ژىدەرى بەرى، 164). ئەف تەككىكا گرنگ د ئىساندن و بەرھەمچىنا ھۇزائىدا، ب شىوئەيەكى بەرچاف دھىتە مەزراندن و بكارىيان. مەبەستىن جوداجودا بەرجەستە دكەت. "سېمبۇل ب كارى وىنەكرى رانابىت، بەلكو زارفەكرى دكەت. بولىنكرى ژى ناكەت، بەلكو واتايان ب رىكا پىكفەگرىدانا ھەر و رامانا خوويا دكەت" (خالە، 2004، 81). ب واتايەكا دى، "ئامازىكرى بە وشەيەك كە واتاى شتىكى ھەستى يان ژىرى دكەيىنەت بۇ مانايەكى ناديار و جىاواز، خوينەرانىش بەيى ئاستى رۇشنىرى و ھەستى دەرپىيان لە تىگەيشتن و درىكېكردى مەوداكەى جىاوازن، ھەندىك، يان لايەتتىكى دەيىن، ھەندىكى تريان لايەتتىكى ترى دەيىن، كە بە روون و ئاشكەرايى دەرەكەوئىت و رۇشنىر بە ئاسانى لىي تىدەگات" (ئەحمەد، 2009، 216). ھىيا دناف ھۇزائىدا، دىنە سەدەمى جواى و ھونەرىبوونا ئەوى و جۇرەكى ئىستاتىكا يى ددەتە بەرھەمى. زىدەبارى لئاندا ئەفلى وەرگرى و كارىتكرن و باندۇزى ل ھەر و دەرروڧى ئەوى. ھەروەھا دىتە پىقەرەك ژىو بەرجەستەكرن و پىفانا ئاستى تىگەھىشتن و زانىنا ئەوى. "رەمز دناف بەرھەمىن ئەدەبى دا جۇرە ئەستاتىكا و جوايى ددە بەرھەمى ئەدەبى چ ئەكەر بەرھەمىن ئەدەبى خوەدى زمانەك مەجازى بە، د ھەمان دەمدا ژى خوەدى زمانەك رەمى و مۇدارىيە" (فەتاح، 2016، 36). ب رىكا ھىيايان، ھۇزائىدا دناف تىكىستى نوخوازدا، پەيوئەدىيەكا مۇدارى دناقبەرا بىياقى واتايتىن ديار و ئاشكرا، ل گەل واتايتىن فەشارقى و نەديار دا دروست دكەت. ب ئەفنى چەندى، ھەزا دوويارە و سى بارەيا خوانندا تىكىستى ل دەف وەرگرى پەيدا دىت و خواندن ھەمەجۇر و پىرۇسىيا رافەكرن و شىوئەكرىن جىاواز ژىو تىكىستى دھىتە كرن. (ھىيا، سەنتەرى رىكخستنا يەكەيىن واتاىيە. دروستكەرا پەيوئەدىيىن پەنى و نەپەنيە دناقبەرا ئەواندا. سەرئەنجام شىوئەكرن و خواندن جىاواز بەرھەمدەيىت، بەزدارە د

ئاشكاراكرانا واتايندا(عاقى، 2015، 50). سەبارەت پەيۋەندىيا دناقبەرا ھىيا و مژداريندا زى دناف تىكىستى نوخوازدا؟ كا چاوان ئەف تەكنىكە دىيىتە ئەگەرى پەيدا بونا مژدارين؟ چ كارتىكرن و باندورى ل سەر داهىيانا تىكىستى نوخواز دىكت؟ چ ئىستاتىكا يەكى ددەق؟ ژبو بەرسفدانا ئەفان پىرسىيان، دىشياندايە بىيىتە گوتىن، كو ھىيا و مژدارين پەيۋەندىيەكا تۇرگانىكى يا بېزى يىكقە ھەيە. ناھىيە ژىكجوداكرن. بەلكو ھىيا دىنە داپنەمۇق سەرەكى قى پەيداكرن و بەرجەستەكرنا مژدارين دناف تىكىستى نوخوازدا. "رەمز و تەمومۇر پەيۋەندىيەكى پتەويان بەيەكەۋە ھەيە و ھەموو رەمزىك ھەندى تەمومۇزى لەكەل خۇيدا ھەلگىرتوۋە، كە ئەمەش زياتر بەھاي ئىستاتىكى بە رەمزەكە دەبەخشى" (مستەفا، ژىدەرى بەرى، 169). زىدەبارى ئىستاتىكى، مژدارين زى پەيدا دىكت. د ديوانا (دېھن) يا قۇچانيدا، ھىيا ھاتىنە مەززاندىن، ۋەك تەكنىكەك ژبو ئافراندىنا مژدارين دناف ھۇزانا نوخوازدا، سەرئەنجام پەيداكرنا ئىستاتىكى و چىژ و خۇشىن ژ تىكىستى. بۇ نمونە:

"دى بۇ تە خانىيەكى چىكەم

روينى ۋى خەۋن و ئەقىنە

ژ ئىليزىن جواقر پىت

كولن ۋى

ژ باخچى ئىرەمى

ئوۋلىكە مەشى ھىلىنە

دى ئاخى ب تىلىا قەكولم

ب رۇندىكىن كۇترا ھەقىر كەم

دى بەرا ب لىقا تراشم

پىشتا خۇ ب كەقرا قە پىركەم

تو پالا ل بەر دەستى من بە

ل سەر دىفنا باق كورۇناتىن

يىنى ماسك و خۇ ژ من پاراستىن

تو بۇ من بەس ماچا يىنە" (قۇچان، ژىدەرى بەرى، 24).

پەيۋىن مينا (ئەلىزى)، ھىيايە ژ بۇ خانى و ئافاھىيەكى جوان، گران و ب بەھا. (ئىرەم)، ئەو باخچى جوان و قەشەنگ قى د (مەم و زىنا) خانى مەزىندا ھاتى، باخچى مىرى بۇتان. (رۇندىكىن كۇترا) گەلەك د نازدار و قىن كۈنەھن. (كۇرۇنا) ۋەك ھىيايى نەخۇشىيەكا كۇۋەك. لى تو (يار) يە پالە و تەنبا ماچان بۇ من يىنە. ب رىكا ئەفان ھىيايان، دوو تەكنىكىن گرىگ دروست دىن، ئىك ۋىنەيىن ھۇزانى يىن جوان. دوو واتاين كوير و ھەمە جۇر. ھەر دوو يىكقە دىنە مژدارى و قەشارتتا مەبەستان و گەھاندانا ئەۋان ئە ب زەلالى و ئاشكارا، بەلكو پىدقەيە ۋەركر ھەولا زانىن و تىكەھشتا ئەفان ھىيايان بەدەت و مەبەستىن ئەۋان يىن قەشارقى تىكەگەھىت.

"ژ شىياتىن قەدەرى ھەللىن ھەين

پىنا كوركى دەجالى ئە

د پىزەقەكەن و

ئەم ھەمى سىجى بۇ دىھىن" (قۇچان، ژىدەرى بەرى، 25).

(دەجال) ۋەك ھىيايەك ژ بۇ دوو روۋياتى و سەردا برى و دوماھىيەكا دىنبايى. مەۋقۇن دوو روۋى و خراپ يىن ھەين، بەرزەۋەند خوزان و تەنبا ل بەرزەۋەندىن خۇ يىن تايەق دگەرن، لى سەرداى ئەقى چەندى، ئەم ئەۋان دىپەرىسىن، مەزىن دىكەين و سوجدى بۇ دىھىن.

"من ل بەر بوو

د گەل فرىشتا سەماين بىكەين

شاپەرىن وان تافىل بىكەين

لى نزام ئەۋكۇژ دىو بوو

بەرى روۋبارى كەنيا تە ل من ۋەركىرا" (قۇچان، ژىدەرى بەرى، 52).

د ئەقى پارچە ھۇزاتىدا، دوو زاراف (فرىشتە و دىو) ھاتىنە بكارھىيان. فرىشتە ژ بۇ چاكى و خىزى و قىياق. دىو ژ بۇ خراپى و كۈنەھ و كەرىن. ژ بۇ تىكەھشتا تىكستەكى ب ئەقى رەكى دناف ھۇزانا نوخوازدا، قەكرنا كۇدىن ئەۋى، پىدقى ب شەھەرزائى و بلىجەق و باكرۋەندەكى باش قى ئەپستۇلۇزى ھەيە. چۈنكە ب سادەيى واتاين ناگەھىن و مەبەست ناگەھنە ئارمانچى و مژدارى تىدا ھەيە.

"گەلەك ژ مېز

من ھەز دكر

سۇقىيەك بىم

د چلغانىما دېتتا تە دا
ب مۇلاىكا دەق ئىدەم
كەزىكىن تە بىن شەكىمى
هېشتا د تەر و شەكەمەق نەبەردى
د دەستىن مەن دا بىن تېرى "قۇچان، ئىدەمى بەرى، 53).

(سۆڧى، چلغانە، دەق، تېرى)، ئازراندەن و مەزراىدا ئەقان جۇرە هېيايان، دناڧ هۇزانا (بى دەستېرى) دا، ژ ڧالائىن نەهائىنە. پەيودەندىيەكا واتا بى يا ئۇرگانىكى دناڧەرا ئەواندا هەيە. بكارهينانا ئەقان جۇرە هېيايان، واتا بىن جودا ب دەستەدەن. ژ وەرگەكى بۇ ئىكى دى دەيتە گۇھارن.

"ئەڧ ھەلبەستە
قېزىن زارۇكىن كوردانە
دەمى فسقۇرى سىي دسۇزىت
يان بىندەستى وان دقەرۇزىت
رەڧىنەكە ل باپى بەزى
د رىيا چەلى و دەشتان دا
بۇرۇنە سەر كاغەزى
ب ھەڧا تە دكەنە قەدەمى
ھەكو بار دكەم دى بى سىوى
دا دەستىزى ل سەر نەم
د نائ زەخى خۇ دا ڧەشيزە
ل سەر سىنكى تە بارىكا بىكەن
د كەل مەكىن تە بىكەن كەرى
وەك رەشەكىن دەستەلاتان
ناڧچاقىن خۇ نەكە كرى
چ ھەلبەست كورسىكا ناخۇن
ھەي خوليسەر

بەس جارەكى پۇرە ئەرى "قۇچان، ئىدەمى بەرى، 60).

تىكىستى ھۇزانى بىن ب ناڧى (تە ئىئانەت ھەلبەستا مەن)، تىكىستەكى نوخواز و بىن ڧەكرىيە. شىيانىن خواندەن جودا و ھەمەجۇر ھەنە. واتا و مەبەستىن ئەوى ژ وەرگەكى بۇ ئىكى دى، ل دويڧ ئاستى تىگەشتە ئەوى دەيتە گۇھارن. ئەڧ جۇرى تىكىستان، ب جارەك خواندەن، ناھىتە ڧاڧەكرى. بەلكو چەند جار خواندەن بۇ دڧىت، تا دشىاندا بىت كۇد و ھىيايان ئەوى بېتە شۇڧەكرى. چونكە تىكىستەكى مۇدارە. ئىك واتا بى دەستەنادەت. ھىيايان ھاتىنە بكارهينان، بووينە سەدەمى مۇدارىيا ئەوى. بۇ ئىك: (فسقۇرى سىي = كىيا بارانكرى و ھەلبەجە)، (چەلى و دەشتان = رەڧىن كۇچا ملىۇنى)، (زەخە = ھەكە ھەستىار و باراستى)، (ناڧچاڧ كرى = مەڧىن ھىچ دەمى دىنە تىشت).

"لەيلا بى قەيس
ب خەمىن تازى و كۇڧانا كۇشت
ڧاڧى ەملۇ د زىندان تارى دا ھىشت
كۇزا تەر و جوان
كەتە دىزا بان
نەمان ھەستىخان
مىشكى خوليسەر
ب سىمتا كەڧرىن چىان
تاوى كرو
كياڧى وى ياسىن لى خواند
دا بەر دەورا

ب سارى فەكۈشت "قۇچان، ئۆندەرى بىرى، 76).

(قەيسە و لەيلا) (فاق و غۇل)، ھىيائىن ئەشقا پىرۇز و نەگەھشتىن ئىك. (كېزا تەر و جوان، مەشكى خوليسەر، سورەت ياسىن)، ئەف ھىيائە ژ بۇ مەبەستا مۇدارىن و نادانا پەيامەكا سادە و راستەوخۇ ھاتىنە بكارھىنان. ھەر ئىك ژ ئەوان دىھى خۇ دا، مەبەستىن ھەمەپەنگ و واتاپىن جودا، ل دويف خواندن و ئاستى وەرگى ددەت.

"دەم مدارۇك قەرەقورۇزە

وئەك بەمخى مەكەچ كار دكەت

ھىز سىيەرى

ل ئاف جۇخىن

ئاف چاقىن مە نەگەھشتىن

دى زوى بار كەت

ژ بىر درىن باپىرى مە

دېرۇكا مە كۈيسەلەپە

د سەردەمى لەز و بەز دا

د لوكوزىت و قوونا خوار دكەت "قۇچان، ئۆندەرى بىرى، 81).

(كۈيسەلە)، ھىيائىن ب رىئەچوونا ھىدى، تەمبەلى و بىخىرەت. بەراوردىرنا دېرۇكا مە، د سەردەمى جىيانگىر و لەزاتىن ب رىئەچوونا كۈيسەلەپە و قونىدانىن ئەمى، ھىيائەكە واتاپىكەكا دى يا ل پىشت. ب رامانا باشەمان، باشكەقتن و كەفەپەرىسى دھىت. بىجىيائى ژ كاروانى پىشكەقتا جىيان. دىت ژ بۇ ھەندەك مەبەستىن دى ژى، ل دويف تىكەھشتىن و خواندنا ھەر وەرگەكى ب جۈرەكى. ئەف جۈزى دەرپىنان، ھەلبەتە مۇدارىن پەيدا دكەن و سەرتەنجام خۇشى، جوانى و ئىستاتىكاي ددەنە ھۇزافى.

"مەن كالى خۇ تىر نەدىتە

ئەكەر چىدەيت دا ھەژىكەم

دا دۇخىنەن ھەمى ئىن وى رەفاندىن

كەمە ساتۇر

ژ ھەژىكەن بىن سەرتىكەم

دا سەرى وى وئەك حوسەنى

دائىم سەرتى رومەكى

بۇ ئىبابا

كەتتىكە قەرالى رۇمى فرىكەم

ما ھوين دىن دا بىتە شەر؟

ئو مدارە دا زىرەت "قۇچان، ئۆندەرى بىرى، 86).

د ئەفنى نەمۇنەپىدا ژى، (حوسىن) وئەك ھىيائىن قۇربانىدان و كۇرتنا ب غەدر ھاتىيە. ئىبابا قەرالى و باشاپى رۇمى، ئەوا كچىنيا خۇ ژدەستداي و ھاتىيە كەتتىكەن، ھىيائىن زولم و تەعدايا ھىزىن سەردەستە ل گەلەن ژىردەست و بىن ھىز. يان ژى د ئەفنى نەمۇنە ل خوارىدا:

"شاعر ب خەمىن دىمەلەتتە، كەتتىكەن و مەمكىن كەش

ھافىنا كەل دكەنە سە

ئو سىياسى

ب كەمكىن سۆرىن شۇرەمان، كەندەلەپ، خۇكۇزىن و درمىن كە

ئەم ژىكا خوتى باداين

ھىيائىن كافر "قۇچان، ئۆندەرى بىرى، 126).

(ھافىنا كەل دكەنە سە) و (كەمكىن سۆر)، جەفەكەن راسى و درەمى. دىسۆژى و كەندەلەپ، خۇگورىكەن و بەرژەۋەندىن، دھىن. بكارھىنانا ئەفان ھىيائىن، ل ئەفان ھىمان، بەلگى شەھەرەزايى و بىلەتتيا ھۇزائىيە د مەزاندنا ھىيائىن د ھۇزانا نوخوازدا.

سەرئەنجام، ھىيا دىئاف ھۇزائىن دىۋانا دىيەندە، ب سەرقەسەرقەنى واتايان نادەن و ئۇلالتىن نەھائىيە بكارھىيان، تىكىست ناھىيە رافەكرن ئۇ واتاين خۇ يىن ديار، بەلكو واتا و مەبەستىن ئەۋى ئۇ باگراۋەندەكى ئەبىستۇلۇزى يىن زەنگىن و رافەكرىن كۆير دەيت. ئەفە ئى ب رىكا فەكرنا كۆدىن ئەفان ھىيان. واتە، ھىيا و جەفەنگ د ئەفنى دىۋانيدا، ئالافىن ھونەرى و ئەبىستۇلۇزىيە. ئۇ سىنورىن رەۋائىيە لاسايكەر و كلاسكى دەرباز دىن و ئايەنكا دى يەنە دەتە تىكىستى، دىيەنە ئىك ئۇ تەكىكىن تېھرىن و مۇدارىيا ئىستاتىكا.

3.4. ئەفسانە:

مەزىراندە ئەفسانە دىئاف تىكىستى نۇجۋازدا، ئۇ چەندىن مەبەستە ھاتىيە بكارھىيان. يا ئۇ ھەمىيان ديارتر، ئۇ مۇدارىيە. (ئەزمۇنا شەرى و ئىساندە سەركەقتى، ئەۋ ئەزمۇنە ئەۋا دگەھىيە گۆپىنكا ئىستاتىكا. ئەفە ئى گۆپىنكا كۆمەك بىنەما و رىكارىن نوبى، ئىك ئۇ ئەۋان بكارھىيان و مەزىراندە ئەفسانە دىئاف تىكىستىدا) (ھورىيە، 2016، 20). چۈنكە ئەفسانە ئۆزىدەكى زەنگىن يىن سەرىھاتىن ئۇ يان و ئەزمۇنە مۇقايەتتە ھەزەك مەزىن دەتە ئافراندا ئىستاتىكا تىكىستى نۇجۋاز. (ئەفسانە، بەھا و گەنجىيەكە فەنا پرە ئۇ سەرىھاتىن مۇقايەقتى، ئەزمۇنە دەروۋى و ھەزى، زىدەبارى خەۋىن سەرمەدى يىن تىگەھشتا ئۇيان و گەردوۋى. لى بەھائى وئ د ئەدەبى نويدا، خۇ د ۋەرگىرن، ۋەكىكى، خۋاست و سەرىھاتىن مەزىراندە ئەۋى و بكارھىيان دىقالىن نويدا دىيىت. چۈنكە ئەفسانە خۇدان ھىز، ۋەزەبەك مەزىن داھىيان و ئافراندىيە دىياندايە مەزىن ئۆزى ھەيئە ۋەرگىرن) (ئۇيلى، 2009، 130). ب گۆتەك دى، تا تىكىست خۇدان رەھەندىن ئىستاتىكا يىت، يىدەقىيە يا مۇدارىيە و پەيغ و واتاين ئەۋى دىئادە و سەرقەسەرقە نەب، (ھۇزان، خۇدان پەيغىن واتادار و كۆيرە، چ جارەن ناپىت پەيغىن ئەۋى دىئادە و سەرقەسەرقە بىن. ھەروەھە ئەفسانە ئى، دھۇزائىدا ھەمان ئەرك و سىيا ھەيە) (لوسىف، 2017، 112). ئەفجا، تا پىرۇسىيە داھىيان يا بەردەۋام و نەرىيە، گۆتەك ئەفسانە دىئادە ھەيئە بەرجەستىر، ئۇ دوو ئارمانجان. يا ئىكى، پەيغ و واتاين شىيانىن دەرىپىن مەزىن ھەب و مەۋدائىن تېھرىن پەرقەھتر لىيەكەن و چەركە سەرتاسەرى يا ئىش و دەرد و ئازارەن مۇقى سەردەم يىت، (ئەفسانە، دىئاف ھۇزائىدا دىيەنە مەزىراندە و بكارھىيان، ۋەك خۋازىن، پىكۋەۋر و ھىيايەكى ھۇزانى، ب مەرمە ئەلتەن ئاتىغ و رەقەن ئۇتۋارى، يان ئى دەرىپىن ئۇ دەردەسەرىن ھۇزائىدا لىيەكەن ل ۋەلەنكى. ل دەمى ھەست دىكەت كۇ چ زەمان و پەيغ نەشەن دەرىپىن ئۇ ئەفان ھەستان بىكەن) (الھالۋى، 1994، 116). يا دوۋى، ۋەرگەكى ئەكىش و خۇدان ئاستەكى بىلەن ئەبىستۇلۇزى بەرھەمبەيت. "بكارھىيانا پەيغ ۋاقىن مۇۋۋى ۋەفسانە (خومالى ۋىي). ۋەك ۋاقىن كەسەيتىت مەزىن و جە و مۇۋو ... ھەند، كۇ مەبەست پى پىر بەرھەركەن ۋىشئىخستە ئاستى رەۋشەنپىر خوتەن ھۇزانى يە" (ئەبدوللا، 2005، 124). سەرئەنجام، مەزىراندە ئەفسانە، دىيەنە ئالافەكى بىز يىن دروستىرنا مۇدارىيە، پاشان ئۇ دىكۋونا تىكىستى فەكرى و ۋەرگىرن ئەكىش.

د دىۋانا (دەپەن) دا، ھۇزائى ب شەھەزەي، ئەفسانە مەزىراندەيە و مە ئى ۋەرگىتتە، ئۇ دروستىرنا مۇدارىيا ئارمانجان، بۇ نمۇنە:

د ھۇزانا (گۆتۈ دىكۋى) دا، ئەفسانە رۇستەمى زالى، ۋەك ئامازەيەك ئۇ ھەزى و مۇرەننى جەن خۇ دىئاف دەرىپىن ھۇزائىدا كىيە. رۇستەم و گۆرۈى ۋى يى بىز، رۇزەھەلەت و رۇزائا تىكەھەدان و د چۆكۈلەندىن. رۇستەمى ئەۋر پاشقە د زەئەن. بكارھىيانا ئەفنى ئەفسانە، دوو خالان ديار دىكەت، ئىك شەھەزەي و بىلەتتە ھۇزائىدا د چىكرنا مۇدارىيە و دانا ئىستاتىكا ب تىكىستى خۇ ب رىكا مەزىراندە ئەفسانە. دوو، شىيانىن ۋەرگىرنە ۋەرگىرن ب لىيەت و بىيە سەدەمى لىيەكەن و ئەكىشكەرنە ۋەرگىرن د تىگەھشتە تىكىستىدا.

"گۆتۈ دىكۋى"

باپىرىن مە رۇستەمەك بوو

ھەك گۆرۈى خۇ دادۋەشاند

پراسى يىن رۇزەھەلەت

د رۇزائا دىكۋى دا چۆكۈلەندىن

ل ئەۋر دىكۋى

گۆر دىكە بەك

ئەۋر تىكەسەر

پاش دىكۋى

ئۇ مەدەر ھەر دىكۋىت" (قۇچان، ئۆزى مەرى، 84).

بكارھىيانا ئەفسانە (ھەرقىلى دىئاف ھۇزانا (شەش بەند ئۇ سترانال بامەرىن)، ئامازەيەكە ئۇ ھەزى. زىدەبارى ئەۋ ھەزى و ھەقۇكىيا دىئافەرا ھەر دوو لايەننى د مۇقۇدا ھەب، لايەننى گىيەنەۋەرى (دەندەيەق) و لايەننى مۇقايەق (ئاشتىخۋازى). چۈنكە ئەفسانە ياكى گىيەنە، ھەرقىلى قەھەمانەكى مەزىن و خۇدان ھەزى بوۋە، نىقەكلاشنى ۋى گىيەنەۋەرى بوو، نىقا دى مۇقۇ بوو. بكارھىيانا ئەفنى ئەفسانە، گۆفەيەك مۇقۇ دوو لايەننى ھەب. ۋەك ئامازەيەك بۇ ئەۋى دەفەرا ھۇزائىدا ب نمۇنە ئىنالى، كۇ خەلك و مۇقۇن باش و يىن خەپ ئى يىن لىيەن.

"ل بامەرىن

چەند جارەكە مەلا بانگ دىدەت

د تەراشان را تۈپرى دلوپىن

دەن

دەن

دى يىي ئەفنى ھەرقەلەنە

ب شىر و تىرەن

دا خەلىك جىقتان ئىن راست فەكەن

ئىن يىن د چىلى پا د ئاسىنە

كەلەك د دويىن "قۇچان، ئۆندەرى بەرى، 92).

د ھۇزانا (تە سىياسى يان شاعر)دا، ھۇزانا رۇھنىكەن ددەتە ئاڧى (عيجى لىنى)، ۋەك ئەفسانەيەك كوردى يا خۇمالى. ل دەقەرا لىنى عيجەك ھەبوو، ئى قام ئىن گر و ھېز بوو، چ جارن ژ خوارنا خوارنى تىز نە دبوو. نوح يىغەمبەر رىكەفتەك ل كەل كر، كو عيج ھارىكارىيا ئەۋى بىكەت دئافاكرنا پاپۇرىدا، ل بەرامبەر ئەقنى چەندىن نوح يىغەمبەر ئەۋى تىز خوارن بىكەت.

"ئەۋكالى، ھە

دۈستى ئۆزىكى عيجى بوو

ۋان ب ھەقرا پاپۇر چىدكر

سام و ھام ۋى ۋى ئافكرىون

ھەر زارۋكى نوۋى بيا ۋى ئاف لىدكر

تەف كىنەۋى ۋى داكىرون د پاپۇرى دا

ۋەلى ھە

شەكەت دەقنى ۋى ددرىتن

ھەكول بەر با يىشكا دىنىت

ب شىكا خۇ

دەف و دىنىن خۇ ئىن كرىن

تەك يىشك پىن د چافان دا

باشى كۈچكى ۋى بخرىتن "قۇچان، ئۆندەرى بەرى، 123).

ۋەكەشكرنا كالى ب تەمەن، ل كەل عيجى. شىبانىن ئەۋى ل سەردەمىن كەف. ئىن ھە پىشتى پىروۋى، نەشەت يىشكا ژ خۇ قەرەقىنىت، مەبەست ئەۋە، چ ھىز ۋەك خۇ نامىن و ھەمى تىشتەك بەرەف زەۋال و نەمانقە دچن.

ب كۈتەكەك گىتى، ئەف دىۋانا ھۇزائىن ئوچۇز، ئوۋنەيىن زۇر يىن بكارهينان و مەزئاندا ئەفسانەيىن خۇمالى و يىلى دئاف خۇ دا ھەلدىن. ئەف ئەفسانە دىنە ئەگەرى پەيداكىرنا مۇدارىيەكى دئاف ھۇزائىدا، ۋەركى ناچار كەت لىكەريان و دوشچوۋى بىكەت و د راما نا رافەكرنا ئەفان ئەفسانان تىكەگەيت، تا بىشەت ب شىۋەيەكى باش خۋاندىن نوى بۇ تىكەستى بىكەت.

تەنجام

ب دوماھىك ھاتتا ئەقنى فەكۈلىتى، سەرتەنجام دىشاندەيە ئەفان خاللىن ل خوارى رىزىكەن:

1. ھۇزانا ئوچۇز، ئىستاتىكا خۇ ژ تەكىكا مۇدارى ۋەركىت. مۇدارى دىاردەيەك ھونەرىيا بەرزە و جودايە ژ لىلى و بەرزەكرنى. چۈنكە يا ئىكى، ژ سەدەمى ئەزموون و شەھەزائى پەيدا دىت. يا دوۋى، ژ تەنجامى ئەزانىن و كىم ئەزموونى.
2. دىۋانا (دېمەن) يا قۇچانى، تەكىكا مۇدارى، ۋەك ئالاقەكى كرىن بى ھونەرى، جۋانى و ئىستاتىكا بىكارهينەيە، ژۇ دروستكرنا تىكەستى فەكرى و فرەپەندە و واتا.
3. ژ تەنجامى مۇدارى دئاف ئەقنى دىۋاندا، ۋەركى سادە و تەمەل، نەشەت كۈدان فەكەت و دىۋاندا ئەۋى بىكەيت. لەۋرا ئەف دىۋانا ھۇزائى، ۋەركى تەكەت و بىلەت دىۋاندا.
4. ب زەمانەكى چر، ئىن خۇدان كۈد، ب پەقەن كىم، واتا يىن زۇر و تىكەستەكى فەكرى بى پەيداۋى. پىندى ب خۋاندن و رافەكرىن ھەمەجۇر ھەيە.
5. ۋىتەن لىكدا، ئىك ژ ئەۋان تەكەكىن بىزە يىن بوۋىنە ئەگەرى پەيداكىرنا مۇدارى. سەرتەنجام بەخشىنا ئىستاتىكا يەك ھونەرى.
6. ھىنايىن جىۋاز، ئەفسانەيىن خۇمالى، ژ ئەدەبى كەلەرى ھاتىنە مەزئاندىن. بوۋىنە ئالافىن دروستوۋا مۇدارى.

لىستا ئۆندەران

ب زەمانى كوردى:

ئىك: پەرتوۋك:

1. ئەمەد، پەخشان عەلى. (2009). شىۋازى شىعرى گۈران. چاپخانهى رەنج، سلىنى.
2. ئورمانى، نزار. (2005). خوين دەمىزا بەفرى دا، چاپخانهى ۋەزارەق پەروەردە – ھەۋلىر، چاپا ئىكى، دھوك.
3. بەروارى، ناچى تاھا. (2010). داھىنان و ئەدەب دگوتارا رەۋشەنەرىيا سەردەم دا. ژ ۋەشانىن ئىكەتە شىسەرىن كورد/ دھوك.
4. خالد، عىماد ۋەسى. (2004). چەقەنگ دھۇزانا رىالىستىكا كوردى دا، دەقەرا بەھدىنان 1970 – 1991. دەرگەھى سىپىرىز. دھوك.
5. زىاب، ئەۋە عوبەيد عەبدوللا. (2005). ھۇزانا ئوچۇزى ل دەقەرا بەھدىنان. چاپى يەكەم، چاپخانهى ۋەزارەق پەروەردە، ھەۋلىر.
6. فەتاح، دلىر داۋد. (2016). سىمۋول د رۇمانا رۇزىن ئىتوون دا، چاپا ئىكى، چاپخانا ھىقى – ھەۋلىر.

7. قۇچان، محسن. (2023). دېمەن. (ديوان). پروژىنى ھەلبون. چاپ ئىككى، دھۆك.
8. گەردى، عەزىز. (1972). رەوانىيەنى لى ئىدەپ كوردىدا. بەرگى يەكەم (پروپىيەزى)، بەغدا.
9. گەلەپى، د.جوسىن غازى كاك ئەمەن. (2010). رەوتى نوپىردەنەپ شىعەرى كوردى لى باشورى كوردستان، بىلەكراوۋى ئەكادىمىيە كوردى، چاپى يەكەم، ھەولنە.
10. گولى، عەبدولقادر نورى عەبدولكەرىم. (2011). ياخيپوون دناڧ ھۇزانا نوپىزا كوردىدا (سەلمان كوفلى ۋەك ئىمۇنە)، دەرگەھى سىپىزىز، چاپ ئىككى، دھۆك.
11. مستەفا، ئاسۇ عومەر. (2009). بەھا ئىستاتىيە كافي شىعەر. دەرگەھى موكريانى، چاپى يەكەم، ھەولنە.
12. نىزامەدىن، فەزىل. (2007). فەرھەنگى شىرىن ى نوپى. دەرگەھى چاپ ۋ پەخشى سەردەم، چاپى يەكەم، سەلتىنى.

دوو: رۇژنامە گوفارا:

1. دەشتى، كەرىم. (2009). (شەر، مانا، درود)، گوفارى نەوشەفەق، ژمارە (75)، كانۇنى يەكەم 2009.
 2. رەسول، ھەلمەت بايز. سەلەو، دىندار مستەفا. (2025). خواندنا ھۇزانا (يارا دلى) يا ھۇزاشان "ھۇزقان عەبدوللايى" ل دويڧ بىنەمەئى ئاسۇئى چافەرىكەرنى ل دەڧ "ياوس" ى. گوفارى زانكويە راپەپىن. ژمارە 2، بەرگى 12.
 3. ژىلوار. (1999). ۋىتە لى بىناق شىعەرى نوپىدا. رۇژنامە (بىراپەق ئەدەب ۋەنەر)، ژمارە (126)، ھەولنە.
 4. قۇچان، محسن. (1997). مۇدارى د ھونەرى دا، گوفارا پەيڧ، ژمارە (5)، دھۆك.
 5. كاكەمى، فەللاخ. (1986). ۋىتە شىعەرى چى يە؟. گوفارى كاروان، ژمارە (49)، ھەولنە.
 6. طاهر، أنور محمد. (2001). ئەدۇنىس ۋ خواندەك رەخنى، گوفارا پەيڧ، ژمارە (18 ۋ 19).
- ب زمانى عەرەبى:

ئىك: پەرتووك:

1. أبو علي، رجاء. (2009). الأسطورة في شعر أدونيس التكوين للتأليف. الطبعة الأولى، سوريا.
2. أبو سيف، ساندى سالم. (2005). قضايا النقد و الحداثة، المؤسسة العربية للنشر، بيروت.
3. أدونيس. (1979). مقدمة في الشعر العربي. دار العودة، الطبعة 3، لبنان.
4. أميسون، ولیم. (2000). سبعة أنماط من الغموض: ت: صبري عبد النبي، المجلس الأعلى للثقافة. القاهرة.
5. الخلاوي، يوسف. (1994). الأسطورة في الشعر العربي المعاصر، دار الآداب. بيروت.
6. البادية، دفايز. (2003). جاليات الأسلوب، دار الفكر المعاصر، الطبعة الثانية، بيروت.
7. السيد، علاء الدين رمضان. (1996). ظواهر فنية في لغة الشعر العربي الحديث، اتحاد الكتاب العرب، دمشق، سوريا.
8. العطوي، مسعد بن عيد. (2000). الغموض في الشعر العربي. الطبعة الثانية. تبوك، السعودية.
9. القعود، عبدالرحمن محمد. (2002). الإيهام في شعر الحداثة. سلسلة عالم المعرفة. الكويت.
10. المسدي، عبدالسلام. (1983). النقد والحداثة، دار الطليعة، الطبعة الأولى، لبنان.
11. حاوي، إيليا. (1983). الرمزية و السريالية في الشعر الغربي و العربي. دار الثقافة. بيروت.
12. درابسة، محمود. (2010). التلقي والإبداع- قرأت في النقد العربي القديم. دار جرير. السعودية.
13. عاني، حسن كريم. (2015). الرمز في الخطاب الأدبي. الرسم للصحافة، الطبعة الأولى، بغداد.
14. عبدالمطلب، د. محمد. (2005). الشعر العربي الحديث. مهرجان القرن الثقافي، دولة الكويت.
15. عفاق، غادة. (2001). دلالات المدينة. اتحاد الكتاب العرب، الطبعة الأولى، دمشق.
16. لوسيف، اليكسي. (2017). فلسفة الأسطورة. ترجمة: منذر حلوم. دار الحوار للنشر. سوريا.
17. محمد، د. عداد حسيب. (2009). بثار النص، دار اطلس. الطبعة الأولى، القاهرة.

دوو: رۇژنامە و گوفارا:

1. أبو ديب، كمال. (1989). لغة الغياب في قصيدة الحداثة. مجلة فصول، المجلد الثامن، العدد 3.
2. ادونيس. (1959). محاولة في تعريف الشعر الحديث. مجلة الشعر، العدد 11، سنة 3.
3. اسماعيل، عز الدين. (1981). مفهوم الشعر في كتابات الشعراء المعاصرين. مجلة فصول، المجلد الاول، العدد الرابع.
4. فاضل، ثامر. (1966). ظاهرة الغموض في الشعر الحديث. مجلة الآداب عدد 3 سنة 4 لبنان.

س: نامىن ئەكادىمىيە:

1. الرواشدة، د. سامح. (2001). إشكالية التلقي و التأويل (دراسة في الشعر العربي الحديث). جمعية عمال المطابع التعاونية، الطبعة الأولى، جامعة مؤتة، الأردن.
2. حورية، كريدات. (2016). الأسطورة عند أدونيس. أطروحة دكتوراه، جامعة أحمد بن بلة، وهران، الجزائر.